

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

**Jazyk, gender, emoce:
Genderové rozdíly v jazykovém vyjadřování základních
emocí**

Barbora Maroušková

Obor: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou
psychoterapii, kombinovaná forma

vedoucí práce: doc. PhDr. Martin Soukup, Ph.D.

Praha 2014

Prague college of psychosocial studies

**Language, gender, emotions:
Gender differences in the Language for Emotions**

Barbora Maroušková

Social work with orientation to communication and applied
psychotherapy

The Diploma Thesis Work Supervisor : doc. PhDr. Martin Soukup,Ph.D.

Praha 2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci „Jazyk, gender, emoce: Genderové rozdíly v jazykovém vyjadřování základních emocí“ vypracovala zcela samostatně a použila jsem pouze a jen prameny a literaturu uvedenou v seznamu literatury.

V Praze, dne 30. 7. 2014

Barbora Maroušková

Ráda bych na tomto místě poděkovala svému vedoucímu doc. PhDr. Martinu Soukupovi, Ph.D., za vstřícnou komunikaci, trpělivost a podporu při psaní této práce. Děkuji rovněž všem respondentům, kteří se zapojili do mého výzkumu.

Obsah	
Abstrakt	7
Úvod	9
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Podstata a charakter jazyka	10
1.1 Vztah jazyka a myšlení	11
1.2 Jazyk jako prostředek komunikace	12
1.3 Struktura jazyka	13
1.3.1 Lexikologie a lexikální jednotky v systému	13
2 Pohlaví a gender	15
2.1 Feminita a maskulinita jako významné charakteristiky mužů a žen	18
2.2 Vybrané genderové teorie	23
2.3 Nejdůležitější vývojové přístupy utváření rolí	25
2.4 Gender a jazyk	27
3 Emoce	28
3.1 Vymezení pojmu emoce	28
3.2 Vybrané teorie a přístupy ke zkoumání emocí	31
3.2.1 Fyziologické teorie emocí	32
3.2.2 Evolucionistické teorie emocí	34
3.2.3 Plutchikova teorie primárních emocí a jejich smíšenin	35
3.2.4 Behavioristické teorie emocí	37
3.3 Přehled užitých základních komplexních emocí	38
3.3.1 Strach	39
3.3.2 Úzkost	40
3.3.3 Hněv	41
3.3.4 Radost	43
3.3.5 Smutek	43
3.3.6 Hnus	44
3.3.7 Lítost	44
3.3.8 Naděje	45

3.3.9 Empatie	45
3.3.10 Stud	45
3.4 Pozitivní versus negativní emoce	46
3.5 Způsob vyjadřování emocí a nahlížení na ně	47
3.5.1 Ovlivňuje pohlaví a gender vyjadřování emocí?	48
3.5.2 Jazyk a emoce	50
3.5.3 Zahraniční výzkumné studie	50
EMPIRICKÁ ČÁST	52
1 Cíle výzkumného šetření	52
2 Hypotézy	53
3 Metoda výzkumného šetření	54
4 Výzkumný soubor	55
5 Výzkumné šetření a interpretace	58
5.1 Top-of-mind emoce (subjektivní dominantní emoce)	59
5.2 Způsob vyjadřování emocí	64
5.3 Vyjadřování emocí s přihlédnutím k genderu	68
5.4 Lexikální síť pro emoce z pohledu genderu	70
6 Shrnutí	73
Závěr	74
Seznam použitých pramenů a literatury	76
Přílohy	79
Bibliografické údaje	84
Evidenční list knihovny	85

Abstrakt

Předmětem diplomové práce je teoreticko-empirická analýza vzájemných vztahů jazyka a emocí, se zvláštní pozorností na užití českého jazyka pro vyjádření základních emocí, s přihlédnutím k genderové problematice. Teoretická východiska práce tvoří relevantní poznatky psychologie, antropologie, jazykovědy a genderových studií. V empirické části je uskutečněna sonda za účelem zjištění lexikální sítě, vztahující se k základním emocím a rozdílu v jejich užívání muži a ženami.

Pro účely výzkumu byl vytvořen devatenácti položkový on-line dotazník. Respondenti odpovídali na otázky otevřené i uzavřené. Prvním tématem jsou tzv. „Top of mind“ emoce, neboli emoce, které respondenty napadly jako první. Druhou část tvoří téma vyjadřování emocí z hlediska pohledu na rodinu, z níž respondent vzešel. Poslední dvě podkapitoly – „Vyjadřování emocí s přihlédnutím k genderu“ a „Lexikální síť pro emoce z pohledu genderu“ jsou jádrem této práce. Výsledky výzkumu ve většině případů podpořily stanovené hypotézy o odlišnostech jazykového vyjadřování emocí u mužů a žen.

Klíčová slova

jazyk, gender, emoce, pozitivní emoce, negativní emoce, lexikologie, slovo, genderové stereotypy, strach, úzkost, hněv, radost, smutek, hnus, lítost, naděje, empatie

Abstract

The subject of the thesis is a theoretical and empirical analysis of the relationship of language and emotion, with particular attention to the use of the Czech language to express basic emotions, taking into account gender issues. The theoretical basis of the work are the relevant points of psychology, anthropology, linguistics and gender studies. In the empirical part of the probe is carried out in order to determine lexical networks related to basic emotions and the difference in their use of men and women.

For research purposes was created nineteen itemized on-line questionnaire. Respondents answered Yes / No questions and opened questions as well. The first topic is the "Top of Mind" emotions, or emotions, which they first thought. The second part is the topic of emotional expression from the point of view of the family, of which the respondent came. The last two sections - "Expressing emotions with regard to gender" and "Lexical Network emotions from the perspective of gender" is at the core of this work. Research results in most cases support the stated hypotheses about differences in linguistic expression of emotions in men and women.

Key words

language, gender, emotions, positive emotions, negative emotions, lexicology, word, gender stereotypes, fear, anxiety, anger, joy, sadness, disgust, sorrow, hope, empathy

Úvod

Předkládaná diplomová práce je teoreticko-empirickou analýzou emocí a způsobu jejich vyjadřování jazykovými prostředky, se zvláštním zřetelem k genderové problematice. Cílem práce je zjistit, zda se ženy a muži při verbálním vyjadřování svých emocí liší – užíváním odlišných výrazových prostředků pro stejné emoce, množstvím komunikovaných výrazů či způsobem komunikace emocí. Dále mne zajímá, jaké emoce vnímají ženy a muži jako typicky ženské a typicky mužské a komu přisuzují negativní a pozitivní emoce. V neposlední řadě se snažím nalézt možné souvislosti, které by mohly poodhalit příčiny selhávání v komunikaci emocí.

Práce je rozdělena na dvě relativně nezávislé části – teoretickou a empirickou. Teoretickou část tvoří tři hlavní kapitoly, které postihují klíčové pojmy: jazyk, gender, emoce. Ty se snažím čtenáři nabídnout v širší perspektivě, s přihlédnutím k jejich vzájemné provázanosti. Empirická část obsahuje šest hlavních kapitol – výzkumné cíle, charakteristiku zkoumaného souboru, hypotézy, metodu šetření, vlastní šetření a interpretaci výsledků a shrnutí. V empirické části prezentuji výsledky vlastního empirického šetření, jehož cílem je potvrzení stanovených hypotéz. Například, že ženy vyjadřují a komunikují emoce více než muži.

Motivací, která mě vedla k výběru daného tématu byl zájem o všechny tři klíčové pojmy: emoce, jazyk a gender, a oblasti, které zastupují, tedy psychologii a antropologii, jazykovědu a genderová studia. V průběhu studia pramenů jsem došla navíc k závěru, že podobné výzkumy nebyly v minulosti realizovány v takovém zastoupení, jako tomu je například u zkoumání neverbálního vyjadřování emocí či antropologických výzkumů studujících jazyk z pohledu dané kultury. Ambicí této práce ovšem nejsou převratná tvrzení a zjištění, ač by to bylo hezké, jako spíše nastínění zajímavého tématu pro další výzkumná šetření, která si tato oblast jistě zaslouží.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Podstata a charakter jazyka

Jazyk je ústředním nástrojem pro sdílení našich myšlenek (NOLEN-HOEKSEMA aj., 2012, s. 376). Významný americký psycholog, profesor Cornellovy univerzity Robert Sternberg definuje jazyk jako „užívání organizovaných prostředků kombinace slov za účelem dorozumívání“ a jak doplňuje, díky němu můžeme komunikovat s ostatními lidmi (STERNBERG, 2009, s. 318).

Zajímavý pohled na podstatu jazyka přinesli filosofové a jazykovědci Ludwig Wittgenstein, Karl Jaspers, Martin Heidegger či Wilhelm von Humboldt. Ti představili nový směr ve filosofii – filosofii jazyka. Jazyk vnímají jako médium, skrze nějž se promítá ontologický a transcendentální přístup. A říkají: „*Cokoli je nám dáno, je nám dáno v jazyce.*“ Celé naše poznání se utváří prostřednictvím jazyka. „*Mluvíme v jazyce o jazyce.*“ Analytičtí filosofové vidí jazyk jako systém znaků a zabývají se tak jejich vzájemnými vztahy, významem a užíváním. Karl Jaspers však upozorňuje, že slovo je více než pouhý znak. Rovněž u Martina Heideggera je jazyk „*nadznakový.*“ Heidegger k tomu říká, že k porozumění jazyku nedojdeme dostatečným přiřazováním znaku k označovanému. Wilhelm von Humboldt hovoří o tom, jak se jazyk „*přizpůsobuje individualitě národů a jednotlivců.*“ Zajímavá je rovněž teorie významného současného amerického filosofa a lingvisty Noama Chomského, který se domnívá, že každý člověk má „*vrozenou, na zkušenosti nezávislou informaci, tedy druhově specifický, biologicky determinovaný apriorní systém.*“ Ten tvoří tzv. „*jazykové univerzálie*“, které jsou východiskem pro „*univerzální gramatiku*“, z níž pak vycházejí gramatiky všech jazyků. V tom tkví podstata podobnosti všech jazyků světa (cit. dle ANZENBACHERA, 2010, s. 169–171, 176).

Klasický výklad jazyka předkládá švýcarský jazykovědec Ferdinand de Saussure. Podle něj je jazyk „*sociální částí řeči, vnější vůči jedinci, jenž ho sám o sobě nemůže vytvářet ani modifikovat.*“ Řeč je podle něj různorodá, jazyk stejnorodý. „*Jazyk je řeč minus mluva.*“ De Saussure nabízí také trojí perspektivu

jazyka, resp. tří fenoménů – řeči (le langage), jazyka (la langue) a mluvy (la parole). Řeč je v jeho pojetí zbylým dvěma fenoménům nadřazená. Sama ovšem není lingvistou definována, nýbrž jen vymezena souvztažností zvuku a myšlenky (cit. dle JANOUSHKA, 2007, s.11).

Václav Cvrček se svými spolupracovníky definuje jazyk, resp. přirozený jazyk jako „*system verbálních znaků (morfémů, slov, vět), který slouží k mezilidské komunikaci*“ (CVRČEK a kol., 2010, s. 15). Jazyk jako abstrakce svého druhu, systém dorozumívacích prostředků a pravidel, podle kterých se řídí tak, aby se „*realizovaly záměry sledované dorozumívací činnosti a vznikaly smysluplné jazykové projevy (komunikáty)*“ (ČECHOVÁ a kol., 2011, s. 15).

1.1 Vztah jazyka a myšlení

Výzkumy orientující se na vztah jazyka a myšlení se zabývají dnes především psycholingvisté. Přestože nezdědka kdy zkoumají patologie, já se budu držet spíše teoretického rámce obou pojmů. Jak uvádí Sternberg, důležitým termínem, který plní ve vztahu jazyka a myšlení podstatnou úlohu, je pojem jazyková relativita, známá také pod označením Sapirova-Whorfova hypotéza. Ta říká, že lidé, kteří mluví různými jazyky, mají různá kognitivní schémata, skrze něž nahlížíjí a popisují svět. Tato teorie vysvětluje, proč mají různé národy rozdílné množství výrazů po značení jednoho a totéž. Jednoduše proto, že to, co je pro daný národ důležité, zahrnuje více kognitivních kategorií a tudíž i více lexikálních pojmů. Jinak řečeno, jazyk velmi významně ovlivňuje myšlení. Nicméně některé umírněnější proudy mají za to, že jazyk sám o sobě myšlení neurčuje, přesto připouští, že do určité míry myšlení ovlivňuje. „*Naše myšlenky a jazyk jsou v obrovském počtu vzájemných interakcí.*“ Jazyk navíc ovlivňuje způsob, jakým ukládáme informace do paměti a následně je vyvoláváme (STERNBERG, 2009, s. 350–351).

1.2 Jazyk jako prostředek komunikace

Komunikaci vykládá Cvrček jako přenos informací, jež zahrnuje na straně jedné tvůrce sdělení a na straně druhé příjemce sdělení. Komunikace se uskutečňuje v „prostředí“, jež zajišťuje spojení mezi účastníky (komunikační kanál) a podílí se rovněž na tvorbě kontextu komunikace (CVRČEK a kol., 2010, s. 15). Jak uvádí český psycholog zabývající se komunikací Zbyněk Vybíral, plně vyčerpávající definice komunikace, zahrnující kognitivní, filosofické, sociální, lingvistické kulturní a jiné možné aspekty, není možná. Komunikace se vždy odehrává v určitou chvíli a je „vždy ad hoc“ (VYBÍRAL, 2005, s. 30).

Jeden z nejznámějších a nejvýznamnějších amerických teoretiků komunikace, reprezentant Paloaltské školy – Paul Watzlawick spolu se svými kolegy v publikaci *Pragmatika lidské komunikace* (2011), v překladu citovaného Zbyňka Vybírala, říká: „*Veškeré chování je komunikací.*“ A pokračuje tvrzením, že primární vlastností chování (tou nejpodstatnější a často přehlíženou) je skutečnost, že „*chování nemá žádný protiklad.*“ Neboli, není nic jako „*ne-chování*“ a uijeme-li předpoklad, že chování v interakci rovná se sdělení, tedy komunikace, vyplývá z toho, že jakkoliv se člověk snaží, nemůže jednoduše „*nekomunikovat.*“ Doslova „*aktivita nebo neaktivita, slova či mlčení, vše má význam sdělení.*“ Watzlawick a jeho spolupracovníci dále vymezují jednotku komunikace. Tu pro ně představuje „*sdělení*“, neboli komunikace. Sérií sdělení, které si komunikující vyměňují, se nazývá interakce (WATZLAWICK aj., 2011, s. 51–52).

1.3 Struktura jazyka

Jazykový systém je struktura, v níž se jednotky nižších úrovní podílejí na stavbě rovin vyšších úrovní. Nejmenší jednotkou jazyka je hláska (mluvená podoba) a písmeno (psaná podoba). Tyto jednotky nejsou nositeli významu slov. Disciplína, která se těmito strukturami zabývá, je fonetika. Vyšší jednotkou je morfém, ten se skládá z hlásek či písmen. Ten již představuje část slova, který nese určitý význam. Morfémy se zabývá morfematika. Tvary slov podle gramatických kategorií se zabývá morfologie, neboli tvarosloví, té je součástí také nauka o tvoření slov. Přestože je pojem slovo intuitivně patrný, není snadné jej definovat. U psané podoby se dá říci, že jde o shluk písmen, která jsou v textu oddělená mezerami. Disciplína, která pojednává o slovech, významech slov a slovní zásobě, se nazývá lexikologie (CVRČEK a kol., 2010, s. 16). Ta je pro účely této práce z pohledu jazykovědy nejpodstatnější, proto jí dále budeme věnovat více pozornosti. Cvrček dále doplňuje slovo tvorbu, která se zabývá přejímáním slov z cizích jazyků, rozšiřováním slovní zásoby a odvozování z jiných slov. Slova zastřešují věty a výpovědi, jejich tvorba se označuje jako syntax. Věty tvoří text, jimž se zabývá stylistika a textová lingvistika. Napříč jednotlivými rovinami se prolínají tzv. frazémy (nauka je frazeologie). To jsou kombinace dvou a více jednotek, které tvoří pevný jeden celek, například spojení „sama sebe“ či „v souvislosti s“ (CVRČEK a kol., 2010, s. 16).

1.3.1 Lexikologie a lexikální jednotky v systému

Jak již bylo naznačeno, lexikologie je disciplína, která se zabývá formou, významem a užíváním lexikálních jednotek jazyka. Zájem je zde upírán na slovní zásobu v obecném slova smyslu, též nazývanou termínem lexikon, a vztahy mezi jejími jednotkami – tzv. Lexémy (CVRČEK a kol., 2010, s. 65). Jak uvádí František Čermák, český jazykovědec specializující se na lexikologii, lexikální jednotkou se rozumí „*minimální formální prvek, vymezený svou funkcí.*“ V lexikologii je to lexém, kterému předchází dva termíny, a to: pojmenování a slovo. Tradiční jednotkou je slovo, které Čermák vymezuje jako: „*jediný konkrétní a textový*

(parolový) tvar lexému, popř. I sám lexém, jde-li o jednoslovný a formálně neměnný lexém“ (ČERMÁK, 2010, s. 17).

Slovo vymezuje Čechová z následujících hledisek:

- A. sémantického – jednotka slovní zásoby, věcného a lexikálního významu
- B. grafického – útvar tvořený grafémy
- C. fonetického – útvar složený z hlásek
- D. morfologického – zahrnuje složené analytické tvary
- E. syntaktického – plní funkci větných členů
- F. z hlediska kontextu – určuje jeden konkrétní význam (ČECHOVÁ aj., 2011, s. 75).

Cvrček doplňuje ještě tyto charakteristiky:

- G. přemístitelnosti – slovo může měnit místo ve větě, bez narušení srozumitelnosti
- H. nahraditelnosti – možné nahrazení slova jiným výrazem ze stejné sémantické třídy
- I. ustálenosti – tzv. konvenčně daná ustálená forma, která se nemění a má určitý význam
- J. arbitrárnosti – označuje slovo jako jazykový znak (CVRČEK a kol., 2010, s. 66)

V případě pojmenování dochází k „přiřazení jazykové formy pojmu (myšlenkovému zpracování pojmenovávané reality v lidském vědomí).“ Pojmenování může být popisné či značkové. V prvním případě to znamená, že je tvořen spíše morfémy, z nichž můžeme obvykle vyjít a odhadnout informaci o jejich významu, například koncovka, která označuje slovní druh. Značkové pojmenování naopak svou formou nevyovídá nic o významu slova. Vnímáme je jako celek, který je základem dalšího slovotvorného procesu (CVRČEK a kol., 2010, s. 68). Lexém je podle Čermáka ustálená, abstraktně pojímaná systémová jednotka, která může být jednoduchá nebo složená (ČERMÁK, 2010, s. 17).

2 Pohlaví a gender

„Gender je většinou první informací, kterou reflektujeme v interakci s druhým člověkem a která často implicitně ovlivňuje naše kognitivní procesy a chování k němu. Sociální reprezentace genderu jsou přítomné ve všech známých kulturách a představují základní organizační princip na všech rovinách – individuální, interpersonální a společenské“ (WYROBKOVÁ, 2007, s. 6).

Biologické rozdíly mezi ženou a mužem jsou jasně definované a v podstatě pro všechny shodné. Co se však liší je pojetí vnímání žen a mužů z hlediska rolí, které vzhledem ke svému pohlaví zastávají. Přesto je zcela běžné zaměňování obou termínů. Pro správné pochopení problematiky se pokusím o vymezení obou pojmů.

Běloruská slavistka Katerina Kedron ve své publikaci *„Genderové aspekty ve slovanské frazeologii“* (KEDRON, 2014, s. 32) mapuje vývoj pojmu gender a jeho převzetí českým jazykem. Slovo gender, původně pocházející z řeckého jazyka, znamená v překladu slovo „rod“. Český jazyk přejímá slovo gender z jazyka anglického, především z hlediska výslovnosti. Významově se pak shoduje s termínem rod. Vzhledem k tomu, že se gender vztahuje na místa a role, která přísluší mužům a ženám v sociálních a kulturních společnostech, lze uvádět také jeho ekvivalent – společenský rod. Přesto, jak uvádí Marie Čermáková a Hana Havelková, rod je sice českým ekvivalentem pojmu gender, nicméně pro jeho přílišně úzkou vazbu na gramatický rod, užívaný v češtině, bylo upřednostněno užívání původního anglického výrazu gender (ČERMÁKOVÁ a HAVELKOVÁ, 1995, s. 3–5).

Podle české sociální psycholožky Adriany WYROBKOVÉ, jež se zaměřuje na genderovou tematiku, představuje gender *„sociální signifikanci pohlaví, společenské pojetí či význam mužství a ženství, které se liší v prostoru a čase. Autorka dále pokračuje vymezením pojmu: „(...) Gender je společenským rozpracováním pohlavního dimorfizmu; zahrnuje osobnostní rysy, fyzické atributy, rolové chování, postoje, zájmy, hodnoty apod., které považujeme za přirozené, příznačné, žádané či normativní pro muže a ženy“ (WYROBKOVÁ, 2007, s. 8).*

Jak uvádí ve svém díle *Pohlaví, gender a společnost* britská socioložka Ann OAKLEYOVÁ, všichni vědí, že se ženy a muži od sebe odlišují. Přesto k tomu vyvstává řada otázek, jako například: Jakým způsobem se liší? Do jaké míry? Má to nějaký význam pro přijetí ve společnosti? Odpovědi se zdají být nasnadě. První dvě otázky jsou faktického rázu, třetí je záležitostí hodnot. K pohlaví, anglicky „sex“, se OAKLEYOVÁ staví jako k viditelným biologickým rozdílům mezi samcem a samicí. Jsou jimi pohlavní orgány a sekundární pohlavní znaky a z nich plynoucí rozdíly v reprodukční funkci. Kdežto gender se týká kultury a rozlišení genderových charakteristik – maskulinity a feminity. Již studie ze 17. století *Hic Mulier a Haec Vir* a následně další tituly *The Feminised Male* (Zženštilý muž) a *The Female Eunuch* (Eunuška) z 20. století ukazují důležitost rozlišení pohlaví a genderu. Že je člověk biologicky buď ženou, nebo mužem je možné (ve většině případů) poznat podle vzhledu. Jestli je ovšem mužem či ženou vzhledem k genderu, na první pohled odhadnout nelze. Kritéria této klasifikace vymezuje kultura a mění se v závislosti na místě a čase. Jak je stálé pohlaví, tak může být proměnlivý gender. Jak uvedl v roce 1869 John Stuart Mill, „téměř každý se cítí oprávněn činit závěry týkající se rozdílů mezi mužem a ženou, avšak téměř všichni opomíjejí a zlehčují jedinou cestu, kterou se k jakýmkoli dílčím závěrům lze dobrat“ (cit. dle OAKLEYOVÁ, 2000, s. 20). Jinak řečeno, lidé často vyřknou hodnotící soudy o rozdílech a shodách mezi muži a ženami, aniž by je však opatřili nějakým důkazem (OAKLEYOVÁ, 2000, s. 15–20).

Česká pedagožka Pavlína Janošová tvrdí, že stejně jako sexualita i pohlaví je vícesložkového charakteru. Jednotlivé složky pohlaví tvoří:

- pohlaví chromozomální
- pohlaví gonadální (typy pohlavních žláz)
- pohlaví vnějších a vnitřních genitálií
- hormonální pohlaví
- fenotypické pohlaví (sekundární pohlavní znaky) (JANOŠOVÁ, 2008, s. 39).

Zkusme se ještě lépe podívat na biologické vymezení pohlaví, jeho diferenciaci a případný dopad na sociální oblast. Jak uvádí Oakleyová, z pohledu vývoje embrya je až do sedmého týdne prenatalního života univerzálnost, resp. pohlaví není do té doby rozlišeno. Po sedmi týdnech se z jedné a té samé soustavy tubic začne vyvíjet a rovněž zakrní jedno nebo druhé pohlaví. Důležitou roli v tomto rozdělení plní specifické hormony produkované žlázami s vnitřní sekrecí. Mezi ženské pohlavní hormony patří estrogen a progesteron, u mužů převládá testosteron. Ty se vytvářejí ve vaječnicích, varlatech a nadledvinkách. Přes náročnost měření těchto hormonů se dá vycházet z ověřených předpokladů, že do osmi až deseti let produkuje tělo jen malé množství pohlavních hormonů, v pozdějším věku se produkce zvyšuje. Vrcholu dosahuje ve věku mezi 20 a 40 lety. Muži i ženy produkují oba typy hormonů – mužské i ženské. Produkované množství se však u jednotlivců liší a nelze tedy na základě toho hovořit o mužství a ženství. Biologické mužství je spojeno s penisem, varlaty, větší výškou, váhou a fyzickou silou. Výšku však ovlivňují i socioekonomické faktory, které mohou upozadit i genetickou výbavu pohlaví. Jak dokládá autorka: „*a tak dcera lépe kvalifikovaných rodičů bude možná stejně vysoká jako syn z rodiny s nízkým dosaženým vzděláním*“ (OAKLEYOVÁ, 2000, s. 31). Antropologové zjistili, že způsob, jakým různé kultury chápou gender, je velmi proměnlivý. Společným znakem je to, že každá společnost vychází z biologického pohlaví jako ze základního kritéria, ale za tímto výchozím bodem se více žádné dvě kultury úplně neshodnou na tom, jak se odlišuje jeden gender od druhého (OAKLEYOVÁ, 2000, s. 121).

Americký profesor psychiatrie Robert Jesse Stoller definuje ve své knize „*Sex and Gender*“ (Pohlaví a gender) jejich vztah tak, že až na výjimky existují dvě pohlaví, muž a žena. K určení pohlaví musíme vzít v potaz tyto fyziologické podmínky: chromozomy, vnější genitálie, vnitřní genitálie, gonády, hormonální stav a druhotné pohlavní znaky. Pohlaví každého je pak vymezeno sumou těchto vlastností a, jak je patrné, převážná většina lidí spadá do jedné ze oněch dvou kategorií. Gender je pojem, který má spíše psychologické a kulturní souvztažnosti a biologickým pojmům „mužský“ a „ženský“ odpovídají názvy genderu

„maskulinní“ a „femininní“. Ty mohou být zcela nezávislé na pohlaví. Gender by se tedy dal vymezit jako podíl maskulinity a feminity u dané osoby. Je zřejmé, že u mnoha lidí jsou přítomny obě tyto kvality. Přesto však, u normálního muže převažuje maskulinita, u normální ženy feminita (STOLLER, 1994, s. 383).

2. 1 Feminita a maskulinita jako významné charakteristiky mužů a žen

Gender jako osobnostní proměnná byla systematicky zpracována v roce 1936 americkými psychology Lewis Madison Termanem a Catharine Cox Millsovou. Jejich škála feminity – maskulinity nazvaná *Attitude Interest Analysis Survey* přináší 456 položkový dotazník, který si klade za cíl vědecky stanovit normu maskulinity a feminity, tedy rozdíly v osobnosti muže a ženy v naší společnosti. (cit. dle WYROBKOVÁ, 2007, s. 16). Termanův test maskulinity-feminity, původně o 910 položkách, popisuje Oakleyová následovně. V první sekci měli účastníci určit jedno ze čtyř slov, které nejlépe vyhovuje jako asociace k jinému slovu. Například ke slovu schůzka to může být: tanec, jednání, dostaveníčko. Účelem testu bylo změřit, jak dalece se odpovědi daných osob shodují s odpověďmi většiny dotazovaných stejného pohlaví, nebo jak se od nich naopak liší. Zvolili témata, ve kterých se liší reakce mužů a žen. U slovních asociací ženy obvykle vybírali názvy částí oděvu, ozdob, barev, esteticky hodnotící výrazy, názvy, jež se dotýkaly domova a slova vůči společnosti laskavé. Muži naopak více užívali výrazy z oblasti vnějšího prostředí, činností, dobrodružství, z oblasti vědy a techniky, politiky, obchodu a podnikání. Tyto rozdíly mezi muži a ženami potvrdil také tzv. Rorschachův test, který zkoumá osobnost podle reakcí na abstraktní inkoustové skvrny. I zde ženy dávaly přednost interpretacím z oblasti domova, estetického hodnocení a ozdob. Muži naopak technice, přírodním vědám a venkovním aktivitám. Ty úseky testu, které kladou mužům a ženám specifické otázky, ukazují, že klíčovou charakteristikou muže je „agresivní, dobrodružství hledající, podnikavá, navenek orientovaná dispozice, tendence k bojovnosti a sebeprosazení. Nejvýraznější ženské rysy jsou: aktivně empatická, dovnitř orientovaná dispozice: mateřský pud a něžné city, zájem o věci týkající se domova.

Z další části testu plyne, že ženy mají obecně blíže k slzám a nechají se snadněji odradit než muži, rovněž mají soucit se slabšími *a bezmocnými*. *V rozhodování jsou citovější a méně objektivní než muži, vyznačují se introvertními reakcemi, obecně více vyjadřují emoce, upřednostňují „služebná“ zaměstnání, dávají přednost domácím epizodám v literatuře, zatímco muži vyhledávají spíše dobrodružství mimo domov* (OAKLEYOVÁ, s. 141). Přes významná zjištění lze Termanovi a Millsové vytknout jejich výhradně bipolární členění, tedy že feminita je normální u žena maskulinita u mužů. Jak doplňuje WYROBKOVÁ *„Femininita a maskulinita jsou zde chápány jednodimenzionálně jako bipolární opozita, která se vzájemně vylučují“* (WYROBKOVÁ, 2007, s.10).

Nové nahlížení na maskulinitu a feminitu přináší v 70. letech autorka pojmu androgynie, Sandra L. Bemová. Ta vytvořila metodologii BSRI (Bem Sex Role Inventory), v níž maskulinita ani femininita nejsou závislé na pohlaví. Autorka definovala nový konstrukt „androgynie“, který zahrnuje vysoké zastoupení maskulinních i femininních charakteristik současně, přičemž mužství a ženství je zde pojímáno sociálně. V roce 1940 vznikla další škála maskulinity a femininity v rámci vícedimenzionálního dotazníku Minnesota Multiphasic Personality Inventory - MMPI, jež se později stala nejpoužívanějším nástrojem k měření těchto charakteristik. Předností dotazníku je jeho klinické uplatnění. Proto také byla jeho škála původně sestrojena za účelem zjišťování homosexuálních sklonů u mužů a nikoliv za účelem měření femininity a maskulinity v heterosexuální populaci. Český ekvivalent přinášejí brněnští psychologové Ivo Plaňava a Ivo Možný v testu inkonsistence rolí - TIR (WYROBKOVÁ, 2007, s. 10, 16).

Wyrobková pak rozlišuje pět hlavních vymezení pojmu maskulinita a feminita. Jsou jimi:

1. charakteristiky, v nichž se muži a ženy systematicky liší
2. sociální role mužů a žen
3. atraktivní charakteristiky pro opačné pohlaví
4. genderové stereotypy
5. genderová identita (WYROBKOVÁ, 2007, s. 13)

1. **Charakteristiky, v nich se muži a ženy systematicky liší.** Jedná se o charakteristiky primárně podle Thermana a Millsové, jež spočívají v rozdílných odpovědích na otázky. Ty prokazatelně diferencují muže a ženy. Jak bylo uvedeno výše, jedná se o práci s asociacemi, které ženy a muži přiřazují daným objektům. Mezinárodní bestseller profesora antropologie Geerta Hofstede a jeho kolegů nazvaný *Cultures and Organizations* (Kultury a organizace) nabízí typově podobný, na kariérní život orientovaný výzkum, realizovaný nejprve mezi zaměstnanci společnosti IBM. Ta po celém světě zkoumala dvě charakteristiky: „individualismus a kolektivismus“ a mužství a ženství, resp. „maskulinitu a feminitu“. Společnost vytvořila 14 položkový dotazník se zadáním, aby uvedli faktory, které by pro ně byly důležité v ideální práci. A současně ale, aby ignorovali jejich zastoupení v současné práci. Výsledky přinesly zjištění, že pro muže je charakteristické vydělávání peněz, asertivita a soutěživost. Pro ženy naopak sociálně orientované prostředí a vztahy s kolegy. Společnost IBM vytvořila tzv. „Masculinity index“, platný pro každou zkoumanou zemi., a databázi zemí, které byly řazeny právě podle tohoto indexu. Země byly následně charakterizovány jako tzv. maskulinní a tzv. femininní společnosti. Autoři publikace na základě poznatků společnosti IBM pak vyslovili tato tvrzení: „ A

society is called masculine when emotional gender roles are clearly distinct: men are supposed to be assertive, tough, and focused on material success, whereas women are supposed to be more modest, tender, and concerned with the quality of life. Oproti tomu: A society is called feminine when emotional gender roles overlap: both men and women are supposed to be modest, tender, and concerned with quality of life“ (HOFSTEDE aj., 2010, s. 140). Autoři dále uvádějí, že nejvíce feminními společnostmi (podle skóre) jsou: Švédsko, Norsko, Litva, Nizozemsko a Dánsko. Finsko se přibližuje. Pro představu, Česká republika je hodnocena skórem 25 – 27 (přičemž 1 je typicky maskulinní společnost a 76 je typicky feminní společnost – Švédsko). Mezi typicky maskulinní společnosti se pak řadí např.: Slovensko, Maďarsko, Rakousko, Švýcarsko, Venezuela, Mexiko, Jamajka, Kolumbie, Irsko, Německo, Velká Británie či Polsko, s hodnotami od 1 do 16 (HOFSTEDE aj., 2010, s. 141 - 143).

2. **Sociální role mužů a žen** jsou přímo odvislé od konkrétní společnosti v daném. To, co je pro jednu společnost žádoucím chováním mužů a žen, může být pro jinou označeno za nevhodné. V tomto případě se tedy jedná o charakteristiky, které jsou pro ženy a muže v daném sociálně-kulturním kontextu žádoucí.
3. **Atraktivní charakteristiky** pro opačné pohlaví bývají naplněním toho, co od nás chtějí a očekávají druzí. Fyzické a osobnostní vlastnosti, které jsou opět v dané společnosti vnímané jako atraktivní pro konkrétní pohlaví.
4. **Genderové stereotypy**. Jedná se o charakteristické vlastnosti, chování, fyzické charakteristiky, sociální role apod., jež vystihují muže a ženy jako skupinu. Jsou to zobecnění, která odrážejí naše přesvědčení o mužích a ženách. Ta sice nemusí korespondovat se skutečností, mají ovšem nezanedbatelný vliv na naše očekávání, poznávání i chování a ovlivňují a udržují tak genderové role a naopak (WYROBKOVÁ, 2007, s. 14). Stereotyp je označení pro „zjednodušující

souhrnný popis určité společenské skupiny“ (RENZETTI a , CURRAN, 2003, s. 20). Genderové stereotypy jsou tedy do určité míry zjednodušené popisy toho, jak má vypadat „maskulinní muž“ či „femininní žena“. Přestože v minulosti docházelo k výraznému bipolárnímu vnímání ženství a mužství, tedy že žena nese pouze ženské charakteristiky a muž výhradně mužské, dnes se již na tyto zástupce díváme jako na nositele obou charakteristik. Genderové stereotypy jsou ovšem univerzálně platné a do značné míry se do nich stále promítá bipolární vnímání. Wyrobková považuje genderové stereotypy za nejfundamentálnější složku genderových přesvědčení. Jde podle ní o schémata zobecňující typické charakteristiky mužů a žen. A dodává: „*V jejich jádru je kategorizace, která probíhá velmi rychle a automaticky a která souvisí s nutností strukturovat složité sociální prostředí (kognitivní ekonomie a efektivita) za účelem uceleného, srozumitelného obrazu světa*“ (WYROBKOVÁ, 2007, s. 26–27). Otázkou zůstává, do jaké míry jsou tyto stereotypy přesné a pravdivé.

5. **Genderová identita**, neboli subjektivní pocit mužství a ženství. Hovoříme o významech, osobnostních charakteristikách, zájmech apod., které každý člověk považuje za podstatné ve vztahu k vlastnímu mužství a ženství. Protože jsme od velmi útlejšího věku obklopani nejrůznějšími předobrazy ženství a mužství, je náš individuální pocit téhož z velké části sociálně a kulturně determinovaný. Z druhé strany, přichází Pankowska, ze které Wyrobková čerpá, „lidé si z nabídky tzv. "mužských" a "ženských" charakteristik selektivně vybírají ty, které jsou jim vlastní, a odmítají ty, které jsou pro ně nepřírozené“ (Wyrobková, 2007, s. 14).

Jak autorka uzavírá, uvedená určení femininity a maskulinity se liší podle pohledu, jakým se na ně nahlíží. Kupříkladu muže, který disponuje vynikajícími matematickými schopnostmi, je možné vnímat jako maskulinního v prvním pojetí, pokud připouštíme, že muži dosahují opakovaně lepších výsledků v těchto úkolech (oproti ženám). Ale ve třetím pojetí, v němž matematické schopnosti nejsou vlastností, jež by ženy oceňovaly při výběru partnera, již toto tvrzení neplatí (WYROBKOVÁ, 2007, s. 14).

2.2 Vybrané genderové teorie

Teorií a přístupů k genderu je nesčetně mnoho. My nabízíme ty, které pomohou utvořit rámec pro pochopení genderové problematiky a jejího stručného vývoje.

1. Strukturální funkcionalismus

Strukturální funkcionalisté vycházejí při analýze genderu z konstatování skutečnosti, že ženy a muži jsou tělesně odlišní. Zvláště podstatné jsou přitom dvě skutečnosti – jednak, že muži jsou větší a silnější, a za druhé, že ženy rodí děti a kojí je. Tyto biologické rozdíly vedly podle funkcionalistů právě ke vzniku odlišných genderových rolí. Každá společenská role přitom – vlastně podobně jako role v divadle – vyžaduje dodržování určitých způsobů chování, jež je s touto rolí spojovány a od každého jejího nositele očekávány. Koncept (genderových) rolí pak odkazuje na způsob chování očekávaný od jednotlivých členů společnosti v souvislosti s jejich pohlavní příslušností. Funkcionalisté říkají: „Jestliže ženy rodí a posléze kojí děti, dává smysl, aby to byly právě ony, kdo s nimi bude zůstat doma a vychovávat je.“ (RENZETTI a CURRAN, 2003, s. 23). A pokračují ve stejném duchu, tedy pokud tráví čas doma s dětmi, je tedy přirozené, že se pojmou také další domácí úkoly. V protikladu k tomu může jejich biologická konstituce předurčovat k roli živitele a ochránce rodiny. Strukturální funkcionalisté tedy argumentují, že zaměření ženy na práci v domácnosti je jednoznačně funkční. Funkcionalisté vnímají genderové rozdíly jako naprosto přirozené dělení, odvozené z lidských biologických vlastností. Chápu-li však maskulinitu a feminitu jako přirozenou, stírají tak rozdíl mezi genderem a pohlavím a naznačují, že jde o neměnný stav věcí. Jestliže připustíme, že biologické faktory hrají v utváření genderových rozdílů určitou roli, pak existuje dostatek důkazů o tom, že biologicky podmíněné vlastnosti mohou být vlivem prostředí pozměněny, či dokonce zcela potlačeny (RENZETTI a CURRAN, 2003, s. 23–24). Strukturální funkcionalismus představoval vedoucí paradigma sociologie čtyřicátých až šedesátých let 20. století.

2. Feministická sociologie

A. Feminismus jako směr není jediným ani jednotným úhlem pohledu. Je potřeba uvažovat o množství feminismů: Vnitřní rozmanitost feminismu je měřítkem stupně jeho rozvoje a jeho zralosti (DELMAR, 1986, s. 9). Podle Emily Gould přisuzuje Feministické paradigma procesu osvojování genderu jak biologickou predispozici, tak i učení. Zdůrazňuje ovšem, že vymezit zcela přesný rozsah biologického vlivu je prakticky nemožné, neboť proces učení začíná prakticky ihned po porodu. Poukazuje rovněž na komplexní provázanost biologických a kulturních faktorů. Naše geny, podle tohoto paradigmatu nepředstavují konkrétní částice ani tělesné částičky. „Jsou kódem, který se může rozvinout do různých podob v závislosti na vnějších podmínkách.“ Ba co víc, vliv prostředí může určitou vlastnost pozměnit i poté, co se již dříve ustavila na určité úrovni (RENZETTI a CURRAN, 2003, s. 31–32).

Feministické hledisko upřednostňuje tvrzení, že gender je v podstatě spíše společensky utvářený než vrozený. Feminističtí badatelé pohlížejí na gender zčásti jako na soubor společenských očekávání, která se reprodukuje a přenáší sociálním učením a stávají se tak niternou součástí naší osobnosti. Feminismus nastoluje otázku sexismu. Sexismus znamená hodnocení jednoho pohlaví, v tomto případě mužského, jako cennějšího než druhé (ženské). Tato východiska měla v minulosti na povahu zkoumání trojí dopad:

B. Převážnou část sociologických výzkumů realizovali muži výhradně na mužích, přesto byla zjištění zobecňována na celou populaci.

C. Gender byl považován za významnou zkoumanou kategorii jen v omezeném okruhu sociologických subdisciplín, jakým byla například sociologie manželství. Zatímco v ostatních důležitých disciplínách - v sociologii práce, sociologii komplexních organizací, sociologii práva – byl tento konstrukt zcela ignorován.

D. Pokud byly studovány ženy, jejich postoje a chování byly hodnoceny z hlediska mužských kritérií normality a správnosti (RENZETTI a CURRAN, 2003, s. 31–32).

3. Gender v post-teoriích

„Post“ teoriemi se u nás intenzivně zabývá česká sociální psycholožka Kateřina Zábrodská. Ta ve své publikaci *„Variace na gender“* chápe tento směr jako poměrně nové feministické teorie, které nahlízejí na pojmy, jako je „pravda“, „jáství“ či „zkušenost“. „Post“ teorie podrobují tyto pojmy kritickému zkoumání. *„Post“ teorie se vymezují proti humanistickému pojetí subjektu jako autonomního self, které se až druhotně stává genderovou bytostí*“ (ZABRODSKÁ, 2009, s. 22). Jinak řečeno, oproti teoriím, které gender chápou jako něco, co vzniká (alespoň do určité míry) socializací, zastánci „Post“ teorií vnímají opačně. Zábrodská o těchto teoriích dále tvrdí: *„(...) subjekt chápou jako vždy již (always already) genderový, tedy jako vždy již zvýznamněný prostřednictvím genderových významů a praktik konkrétní společnosti“* (ZABRODSKÁ, 2009, s. 22). Podle Zábrodské je centrem těchto „Post“ teorií binarita muž – žena. Ta z oné perspektivy vytváří falešnou představu dvou vzájemně se vylučujících identit, které podporuje např. binární jazyk či stereotypní interakce ve třídě. Bylo by mylné považovat „Post“ teorie za rámcově shodné přístupy, ač mají mnoho společného.

2.3 Nejdůležitější vývojové přístupy utváření rolí a genderových identit podle Wyrobkové

1. Freudova psychoanalytická teorie

Podle česko-rakouského lékaře a psychologa Sigmunda Freuda je bisexualita v každém z nás a jde je o poměr, jakým jsou zastoupeny biologické atributy obou pohlaví. Podstatou naší genderové identity je identifikace s rodičem stejného pohlaví v období našeho dětství. Freud vidí počátek tohoto formování mezi 3. a 6. rokem vývoje. Zajímavé na této teorii je podle Freuda postoj k penisu, konkrétně jeho symbolický význam, kdy uvědomění si, že muži mají penis a ženy ne, vede ke zvratu v myšlení a tato absence penisu je v podstatě symbolem femininity a maskulinity. Vývoj dívek je narušen úzkostí z pocitu kastrace. Proti Freudově teorii bylo vznesena řada námitek. Jednak byla kritizována přílišná sepiatost s pohlavními orgány, dále pak také to, že vývoj žen se z tohoto pohledu jeví jako deficitní. Další

psychoanalytické feministické teorie obohacují Freudovu teorii o ženskou perspektivu. (WYROBKOVÁ, 2007, s. 58)

2. Teorie „object-relations“ N. Chodorowové

Americká socioložka a feministka Nancy Chodorowová řadí proces identifikace s genderem již v raném dětském věku (do 3. roku vývoje dítěte). Důležitou roli zde hraje vztah mezi matkou a dítětem, konkrétně pak odlišné zacházení matky k chlapcům a děvčatům. Děvčata zažívají silnější kontakt s matkou, než je tomu u chlapců, a napodobují její chování. Tedy identifikují se s ní. To, že podle Chodorowové nedochází k odpoutání dívek od matky, jsou v dospělosti více zaměřené na vztahovost. Naopak chlapce vnímají matky jako své protějšky, tedy chlapci si sami konstituují svou identitu. Jak uvádí Wyrobková: *„Vývoj mužské identity je více vědomý, vyžaduje větší individualizaci a defenzivnější upevňování hranice ega, než je tomu u vývoje ženské identity.“* (WYROBKOVÁ, 2007, s.59). Mužská identita je vystavěná na základě separace, ženská na principu přimknutí.

3. Teorie sociálního učení

Klasická teorie sociálního učení z pohledu genderové analýzy lze nalézt v pracích kanadského psychologa Alberta Bandury a amerického psychologa Waltera Mischela. Podle této teorie závisí charakteristiky mužů a žen spíše na normách a sociálních tlacích společnosti více než na biologických attributech. Základním formováním identity je tedy proces učení, vzniklý na základě přijetí genderové role. Dítě si tak během socializace osvojuje dané vzorce chování korespondující s jeho genderovou rolí. Za toto chování, které je odpovídající, je pak odměněno, nebo naopak potrestáno, je-li v rozporu. Tím je posilováno rozdílné chování u chlapců a dívek. Na osvojování „správných vlastností“ tak mají podíl zejména rodiče, učitelé, vrstevníci či sourozenci, v neposlední řadě také média.

2.4 Gender a jazyk

Nemalá část týkající se role genderu a jeho vztahu k jazyku je v naší společnosti věnována zejména diskusi o přechylování. Přesto téma jazyka v pojetí genderových rolí je významně širší. Genderová lingvistka a germanistka Jana D. Valdřová v publikaci *ABC feminizmu* nastiňuje odlišnost ženských a mužských témat a předkládá do jisté míry absurditu toho, že je u nás téměř až povinnost, aby žena mluvila o tématech, která se zdají být dostatečně ženská (například o vaření, péči o rodinu apod.). Konkrétně uvádí příklad rozhovoru slavné houslistky Gabriely Demeterové pro pořad *Sama Doma*, kde se jí moderátorka ptá na to, jak si chrání ruce při mytí nádobí, nebo totéž dokládá uvedením dalšího příkladu, kdy se novinář/ka v interview ptá známé političky, „*jak při svém pracovním vyčerpání stihá vánoční pečení a co na to říká její manžel*“ (VALDŘOVÁ, 2004, s. 910). Autorka pokračuje dále pro nás zajímavým tématem, kterým je vyjadřování emocí u mužů. Ti podle ní trpí tímto dělením, protože jim dle slov Valdřové není dovoleno „*volně hovořit o citech, přiznat omyl, slabost, bezradnost, zoufalství*.“ Troufá si i na odvážné tvrzení, že to, že počet dokonaných sebevražd u mužů je vyšší než u žen je rovněž dílem, resp. k tomu přispívá okolnost, že „*mnozí muži nechtějí a neumějí pojmenovat, co cítí*“ (VALDŘOVÁ, 2004, s. 11).

Neméně zajímavé je téma nedostatečného sebevědomí nejen při veřejném mluveném projevu u žen. Podle Valdřové je jednou z příčin tohoto fenoménu také to, že veřejnost obecně věří při projevu více mužům, než ženám. Navíc dívky i ženy jsou od mala vedeny k nevýraznému, ukázněnému chování. Mluví tedy tišeji než muži. Jak doplňuje Valdřová, není to však proto, že by jejich hlasový fond nestačil, nýbrž proto, že u mužů působí hlasitý projev imponantně, kdežto u žen může být považován za projev hysterie (VALDŘOVÁ, 2004, s. 12). Podobná témata co se ženského projevu týká, objevují se v publikaci *Language and gender* (Jazyk a gender) amerických profesorek lingvistiky Penelope Eckertové a Sally Mc-Conell-Ginetové.

3 Emoce

Téma emocí vydá, vzhledem ke své náročnosti, na samostatnou, hutnou publikaci. Účelem této práce však není podrobná analýza tématu v celé jeho šíři. Proto čtenáři nenabízím kompletní vhled do problematiky emocí jako celku. Zůstávám tak u vymezení nezbytného teoretického rámce pro pochopení pojetí emocí v kontextu tématu diplomové práce.

3.1 Vymezení pojmu emoce

Již v roce 1884 publikoval William James, spoluzakladatel moderní americké psychologie, vědecký článek o emocích. V něm předložil to, co považoval za převratné tvrzení o povaze emocí. Tedy, že: *„tělesné změny bezprostředně následují po vjemu skutečnosti vyvolávající emoce, přičemž prožitky týchž změn při jejich výskytu se nazývají emoce“* (cit. dle HEWSTONA a STROEBEHO, 2006, s. 192) Podle psychologů Nico Frijdy a Richarda S. Lazaruse je emoce *„složité stav tvořený mnoha složkami, jehož výsledkem je připravenost k určitému chování“* (cit. dle NOLEN-HOEKSEMA a kol., 2012, s. 463), Autoři uvádí šest složek emočního procesu:

1. kognitivní hodnocení
2. subjektivní prožitek
3. tendence myslet a jednat
4. vnitřní tělesné změny
5. výraz obličeje
6. reakce na emoci (NOLEN-HOEKSEMA a kol., 2012, s. 463).

Kognitivní hodnocení znamená posouzení významu aktuálních okolností, následuje subjektivní prožitek jako afektivní stav nebo pocit, který probíhá souběžně s emocí, dále tendence myslet a jednat určitým způsobem. Vnitřní tělesné změny, které emoci doprovází, jsou fyziologické reakce autonomní nervové soustavy, například rychlý tep, vyšší činnost potních žláz apod. Neopomenutelnou částí je výraz obličeje, tedy stahy svalů, ovládající části obličeje – tváře, rty, nos a obočí – které vytváří grimasy. A v poslední řadě je to reakce na emoci, jinak řečeno způsob, jímž lidé korigují a usměrňují svoji emoci, reagují a vyrovnávají se s ní či se situací, jež emoci vyvolala. Je to právě poslední zmíněná složka emoce, která je pro tuto práci stěžejní. Ovšem, jak uvádí zmínění autoři, žádná z těchto uvedených šesti složek není sama o sobě emoci. Emoce jako celek vznikají spolu působením právě uvedených složek (NOLEN-HOEKSEMA a kol., 2012, s. 463).

Emoce bývají často zaměňovány či ztotožňovány s náladami. Nolen-Hoeksema a se svými kolegy jasně vymezují odlišnosti mezi oběma procesy. Emoce se podle nich od nálad odlišují v řadě ohledů. Konkrétně pak: emoce mívají obvykle jasnou příčinu, jsou krátkodobé a mají, právě zmíněných, několik složek. Řada teoretiků zastává systémové pojetí emocí, podle něhož se jednotlivé složky emocí vzájemně ovlivňují, tedy každá z nich může ovlivňovat všechny ostatní. Jak prokázaly laboratorní experimenty, i počáteční působení jedné složky, např. fyziologické či výrazu obličeje, může velmi záhy navodit celý emoční proces.

Český psycholog Milan Nakonečný vymezuje pojem emoce jako prožívání jednoty cítění a tělesných změn s odkazem na jejich původní biologický význam, jímž byla adaptivní reakce na důležité životní situace. V tomto smyslu uvádí vznik emocí v průběhu evoluce jako procesů hodnocení životního významu situací, které byly současně spojeny s mobilizací energie (aktivací organismu) nutné na vytvoření účelného chování. Tím byl např. strach vyvolávající útěk ze situace ohrožující život jedince. Podle Nakonečného byly primární emoce součástí instinktů. A k tomu dodává: „(...) *ale měly jako biologicky účelné reakce také určité racionální jádro sui generis a v dalším fylogenetickém vývoji se spojovaly s kognitivní analýzou situace, obsahově se diferencovaly a mohly být vyvolávány také vzpomínkami*

a představami“ (NAKONEČNÝ, 2006, s. 11). Původní funkcí emocí bylo pouze vyhodnocení situace a příprava k jejímu fyzickému zvládnutí. Nakonečný k tomu dodává, že emoce si svou hodnotící a aktivační funkci pro regulaci chování zachovaly dodnes, nicméně jejich zdroje se rozrostly s tím, jak se lidstvo vyvíjelo a přinášelo nové podněty a hodnoty dané kulturou. Dnes tedy emoce tvoří bohatou a „obsahově diferencovanou fenomenologii cítění“ (NAKONEČNÝ 2012, s.11) Podle něj jsou emoce významově často ztotožňovány s pojmem cit a pojmenovávají prožívání stavů, jako jsou radost, smutek, hněv, závist, lítost, strach aj. Uvedené ztotožnění je veřejnosti jednoduše srozumitelné. Ovšem, odborné psychologické ohraničení pojmu je již obtížnější a jeho definování takřka nemožné v případě, že emoce chápeme jako „svérázné a jednoduché zážitkové kvality“ (NAKONEČNÝ, 2012, s. 13). V současnosti jsou podle autora emoce vnímány jako kompletní psychický fenomén, jehož zážitkové jádro tvoří city, který má ale také část fyziologickou, jež se projevuje vegetativními a motorickými reakcemi. Nakonečný předkládá různé pokusy vybraných autorů o definici pojmu emoce. Například podle Raymonda Corisiniho je emoce „(...) každý mentální stav, charakterizovaný různými stupni cítění a obvykle provázený motorickými projevy, často velmi intenzivními.“ Emoce jsou většinou zaměřeny na konkrétní osobu či událost a vyvolávají, co do možností, rozsáhlé fyziologické změny, jakými jsou zvýšená činnost srdce nebo útlum peristaltiky. Robert Plutchik zaznamenává emocionální stavy jako: stimul vyvolává kognitivní analýzu, ta stav cítění a fyziologického nabuzení a následně dochází k impulsu k reakci, jež vede k určitému chování, případně efektu. Podle Friedricha Dorscha není možné pojem citu definovat, cit se dá pouze popsat, „neboť city se nedají převést na nic jiného.“ A pokračuje tvrzením, že city, jako např. radost, hněv, soucit, hnus atd., jsou vlastně zážitky. Tím se odkrývají osobní postoje člověka k „obsahům jeho prožívání“ (což můžou být vjemy, představy myšlenky), přičemž je významně uváděn pocit libosti nebo nelibosti. Ač to nemusí platit pro všechny city (cit. dle NAKONEČNÉHO, 2012, s. 14–15).

Většina novodobých autorů však od přísných definic upouští a orientuje se spíše na vymezení podstatných znaků emocí, jimiž se emoce odlišují od jiných psychických jevů. Typickými znaky emocí jsou prožívání příjemných či nepříjemných pocitů, změna aktivace – vzrušení, charakteristický obsah.

K. Oatley a J.-M. Jenkins uvádějí následující charakteristiky:

- Emoce bývají obvykle vyvolány hodnocením (vědomým či nevědomým) událostí, jež jsou pro emoce významná z pohledu dosažení cíle.
- Stěžejní část emocí tvoří pohotovost k jednání – ta určuje posloupnost jednání, priority, jejich řazení a dává jednání naléhavost.
- Emoce jsou prožívána jako mentální stavy, které obvykle doprovází tělesné změny, výraz a jež vedou k účelnému jednání. (NAKONEČNÝ, 2012, s.16)

Joseph E. LeDoux pohlíží na emoce jako na „*biologické funkce nervové soustavy*“ (LEDOUX, 2000, s. 157). Vymezení pojmu, stejně jako vlastní teorie emocí, je vždy v souladu s filosofií daného směru, který emoce zkoumá. Jsem téhož názoru jako Nakonečný, který k tomu uvádí: „*Emoce jako velmi komplexní jevy (zážitkové, behaviorální a fyziologické složky emocí) vyžadují multidisciplinární výzkumný a výkladový přístup*“ (NAKONEČNÝ, 2012, s. 81)

3.2 Vybrané teorie a přístupy ke zkoumání emocí

Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, přístupů, jak nahlížet a zkoumat emoce, je celá řada. Evolucionistickým pojetím počínaje, přes fyziologické, behavioristické či kognitivní teorie, sociologickým přístupem konče. Svůj pohled na emoce nabízí antropologové, neurofyziologové, psychologové a mnozí další. Nakonečný k tomuto doplňuje: „*Teorie emocí by měla vysvětlit jejich genezi, funkci a systémové vztahy.*“ Tedy, jedná-li se například o teorii psychologickou, pak by mělo jít rovinnu, prožívání a chování, s pomocí příslušné terminologie. To je však velmi nesnadný požadavek, neboť emoce jsou svou podstatou komplexní fenomény, které se vyvinuly ze svého biologického základu až k historicky dané sociokulturní

determinaci. Mimo to jsou jako výzkumný objekt (pro zachycení psychologické podstaty) obtížně přístupné . A z toho důvodu vznikla celá řada teorií emocí (NAKONEČNÝ, 2012, s. 81). Pro vytvoření jakési základny pro chápání emocí nabízím stručný výčet vybraných teorií a přístupů jednotlivých směrů.

3.2.1 Fyziologické teorie emocí

Prvním z uvedených pojetí je fyziologický přístup ke zkoumání emocí, jež různým způsobem propojuje emoce s fyziologií organismu, resp. neurofyziologií. K těmto teoriím je řazena Lange-Jamesova teorie, Lindsleyho aktivační teorie či nejnovější neurofyziologické teorie emoce LeDoux. Podle dvou, na sobě nezávislých teoriích – dánského psychologa C. Langea a amerického psychologa W. Jamese, vznikl koncept spojující myšlenku, že city jsou doprovázeny tělesnými změnami, ale v opačném gardu, než bývalo dosud zvykem. Tedy že tělesné změny nejsou důsledkem, ale jsou příčinou a teprve z toho se konstituují emoce jako zážitková kvalita. Známy je příklad, který tuto teorii jednoznačně demonstruje: „*máme strach, protože utíkáme, jsme smutní protože pláčeme.*“ James tvrdí, že emoce jsou prožíváním fyziologických změn v organismu. (NAKONEČNÝ, 2012, s. 437–8).

Další z řady fyziologických pojetí je Cannon-Bardova teorie, jež staví na podnětu vyvolávajícím emoce nervovým podráždím mozkové kůry. Ta odblokuje útlum v thalamu a vyvolá tak příslušný emocionální zážitek. Emoce spojuje s činností sympatické větve vegetativní nervové soustavy – vyvolává mobilizaci energie, kdežto činnost parasympatiku působí v situaci ohrožení tlumivě. V této teorii je důležitá role přisuzována thalamu, jenž je propojen s asociačními poli mozkové kůry, limbickým systémem, retikulární formací, vegetativní nervovou soustavou a plní tak významnou úlohu ve fyziologických projevech emocí. Zjednodušeně řečeno staví emoce jako zážitky a fyziologické projevy na souběžně probíhající jev vyvolaný emociogenním podnětem. Sám autor této teorie, fyziolog W.B. Cannon se vymezuje vůči Lange-Jamesově pojetí emocí. Zejména argumentuje

tím, že emoce jsou prožívány, i když je uvědomění tělesných stavů z fyziologických důvodů vyloučeno. Významným zástupcem fyziologických teorií je rovněž současný newyorský profesor neurologie a psychologie J.E. LeDoux (NAKONEČNÝ, 2012, s. 437–8). Poznatky uznávaného profesora ve své publikaci *Emoce* konfrontuje český psycholog Milan Nakonečný. Ten rozporuje například LeDouxovu tezi o tom, že psychická funkce emocí by měla být zkoumána na úrovni činnosti mozku, tedy v oblasti neurofyziologie, což je z pohledu psychologie neúčelné. Resp. Nakonečný uvádí: „*Pro psychologický přístup je relevantní především zážitková složka emocí, cítění, o jehož intrapsychické struktuře vypovídá neurofyziologie jen velmi málo.(...) Psychologové nepracují s lidskými mozky, nýbrž se subjekty, které cítí, myslí a jednají (...) nezajímá je, co se odehrává v nervových buňkách, vláknech, na synapsích, ale to, co se odehrává v mysli lidských subjektů, a o tom neurofyziologie nemůže říci téměř nic.*“ Nakonečný pokračuje tvrzením, že tím, co je podstatné pro psychologickou analýzu emocí, je obsah prožívaného, tedy to, jaké významy jedinec přiznává objektům prostředí, ve kterém žije. Nepopírá však úlohu neurofyziologie z pohledu popisu mechanismů, které fungují v mozku (např. mechanismus strachu, signály bolesti apod.). Přesto však zdůrazňuje klíčovou úlohu psychologie ve zkoumání emocí a demonstruje ji na příkladu: „*Fyziologie může popsat motorické a vegetativní, případně endokrinní vzorce strachového chování, ale nemůže vypovědět nic o jeho psychologických podmínkách, o druzích strachu, o rozdílu mezi strachem a úzkostí, o rozdílu mezi úzkostí ze smrti a úzkostí z cizosti prostředí, o patologických druzích strachu, fobiích...(…) Lidský strach je však složitější, jak již bylo naznačeno shora, a má množství různých forem, které odpovídají množství různých ohrožení, historicky se měnících a utvářejících, podmíněných nejen osobní zkušeností, ale i kulturní příslušností. Jaký původ má např. strach z mrtvých, jak se vyvinul např. strach ze ztráty prestiže a co o něm může říci neurofyziologie?*“ uzavírá Nakonečný (NAKONEČNÝ, 2012, s. 83). Nakonečný připouští, že diskuse je vyvolána rozdílným pojetím podstaty emocí v závislosti na přístupu k jejich studiu, s čímž se autor této práce plně ztotožňuje, nicméně neopomene doplnit: „*Pro LeDoux je charakteristické, že v rovině neurofyziologického přístupu operuje psychologickými pojmy, ale současně snahu o psychologické porozumění emocím posunuje do roviny*

neurofyziologie“. Pro podporu svého tvrzení pak využívá kritického výroku S.L. Rubinštejna: „*Mozek je pouze orgánem psychické činnosti, člověk je jejím subjektem. Lidské city, stejně jako lidské myšlenky, vznikají v mozkové činnosti, ale je to člověk, a ne mozek, který miluje a nenávidí, poznává a mění svět*“ (NAKONEČNÝ, 2012, s. 83).

3.2.2 Evolucionistické teorie emocí

„Úspěšné vyrovnávání se jedinců s životně významnými situacemi, jako je např. unikání nebezpečí, vedlo k selekci schopných jedinců a posléze ke genetickému zakódování jejich psychofyzické vybavenosti a jejímu předávání potomkům. K této výbavě patří i emoce jako druh rychlého zhodnocení situace a současně jako pohnutka k účelné reakci na ni...“ (NAKONEČNÝ, 2012, s. 440).

Podle těchto teorií docházelo historicky k úspěšnému vyrovnávání se s životně důležitými situacemi, jakými byly např. únik z nebezpečí. To vedlo k selekci schopnějších jedinců a následně ke genetickému zakódování těchto psychofyzických vlastností a jejich předávání potomkům. Tato výbava zahrnuje i emoce, v pojetí zhodnocení situace a následná reakce na ni – např. rozpoznání nebezpečí a únik jako reakce. Teorie vychází z myšlenek Darwina a jeho teorie přirozeného výběru. Evoluce emocí vytvořila mechanismus hodnocení – jako vstupy a výstupy, které slouží pro přežití. Ve vývoji se ovšem uplatňovalo také učení, *„modifikace chování individuální zkušeností.“* Tedy existují naučená schémata. *„Emoce jsou v podstatě určovány instinkty i učením, v obou případech usměrňují chování pomocí odměn a trestů. Evoluce vytvořila mozková centra, v našem případě limbický systém, aby podpořila funkce, které jsou nezbytné pro přežití jedince i druhu. (...) vše, co mozek činí, má smysl pro reprodukci života jedince a druhu a vše, co činí, je v poslední instanci řízeno emocemi.“* (NAKONEČNÝ, 2012, s. 442).

Darwinovu evoluční teorii využila pro své další bádání celá řada psychologů. Mezi jinými např. W. McDougall v díle o sociální psychologii, jehož východiskem je pojetí instinktu. Říká, že instinkty jsou mechanismy, které byly vytvořeny právě evolucí a které slouží k zvládnutí významných životních situací. Ve vztahu k emocím jsou vymezeny provázením vrozených, neboli primárních, emocí. Existuje minimálně sedm primárních, vrozených emocí, které provázejí instinkty. Jsou jimi podle McDougalla: strach, hnus, údiv, vztek, cit nadřazenosti, cit pokory, něžnost. Dále autor vymezuje sekundární, tedy získané, emoce. Ty třídí na komplexní a odvozené. Komplexní vznikají ze dvou či více primárních emocí, odvozené pak z úspěchu, nebo neúspěchu vlastního chování a zahrnují radost, beznadějnost, starost, důvěru, naději, úzkost, pochybování, zklamání, lítost a soucit. (cit. dle NAKONEČNÉHO, s. 444–445)

3.2.3 Plutchikova teorie primárních emocí a jejich smíšenin

Známa teorie vychází z psychologů W. Jamese a W. Wundta. Východiskem je rozvedení základních myšlenek evolucionismu. Podle Plutchika vychází emoce z genetického základu a vznikly „*selekcí životně úspěšných adaptivních mechanismů a jejich postupným zdokonalováním, a jako takové jsou formou adaptace.*“ Plutchik uvádí osm primárních emocí, jež jsou vrozené, ostatní vznikají jejich míšením. Primární emoce jsou: akceptování, strach, překvapení, smutek, hnus, hněv, očekávání, a radost. Sekundární emoce pak jsou tzv. dyády, triády a další tzv. smíšeniny – vznikají vždy smíšením vybraných emocí. Např. dyády z primárních emocí jsou: láska, podřízení, úcta, zklamání, lítost, opovržení, agresivita a optimismus. Plutchik dále, ne příliš šťastně, třídí emoce z hlediska jejich intenzity, např. nevole - > mrzutost -> vztek -> zuřivost, nuda -> hnus -> ošklivost (NAKONEČNÝ, 2012, s. 446–449).

Zmiňovaný český psycholog zastává k evolucionistickému pojetí emocí poměrně kritický postoj. Říká: „*Evolucionismus je spíše hypotézou než teorií v pravém slova smyslu, protože vysvětluje jen určitá, zdaleka ne všechna známá fakta*

související s postulátem biologicky účelné adaptace a s ní spojené přírodní selekce (...) nicméně se zdá, že evolucionistický hypotéza je plodná a plauzibilní a že s její pomocí lze mnohé vysvětlit.“ Podle Nakonečného však psychologie zatím lepší hypotézu nenabízí. Stejně kriticky pak autor přistupuje k Plutchikově teorii emocí, jíž označuje za „typicky spekulativní“ a uvádí: „*S přihlédnutím k biologické funkci emocí by primární (vrozené) emoce měly kopírovat životně nejvýznamnější situace, ale tak tomu rozhodně není, srovnáme-li to s výčtem primárních emocí u jiných autorů.*“ (NAKONEČNÝ, 2012, s. 450)

Na evolucionistické pojetí do jisté míry přirozeně navazují také kulturní antropologové, kteří ovšem sami vymezují, resp. popisují směry, jež reprezentují postoje ke zkoumání emocí. Jejich znovu objevený zájem pro oblast emocí vyvstává zejména v 80. letech 20. století. Mezi významné představitele zkoumající emoce patří Američané Catherine Lutzová a Geoffrey White. Jak uvádí současný český antropolog Martin Soukup, studium emocí tak tvoří samostatnou oblast výzkumu, která bývá označována jako antropologie emocí. Podle zmíněných autorů můžeme studium emocí rozčlenit na dichotomicky uspořádané celky: materialismus - idealismus, pozitivismus - interpretivismus, univerzalizmus - relativizmus, jedinec - kultura a romantismus - racionalismus (Lutz & White 1986). Vydáme-li se na krátký exkurz po klíčových sděleních jednotlivých směrů, pak lze zjednodušeně říci, že: materialismus vykládá emoce jako biologický stav organismu, jež se projevuje tělesnými změnami, které jsou viditelné (např. výrazy); idealismus v opozitním pohledu chápe emoce jako „nadbíologické“ jevy, ve kterých důležitou úlohu hrají hodnotové soudy, ovlivněné společenskými normami a ideovým základem dané společnosti. Pozitivistický přístup pracuje s emocemi jako produkty chování a motivace, oproti tomu interpretativní směr operuje s tvrzením, že emoce jsou kulturní konstrukty. Univerzalizmus se zakládá na tvrzení, že emoce se všude na světě shodují, tedy nejsou kulturně determinované a variabilní, jako tomu je v pojetí relativismu. Pojetí jedince řadí emoce do sféry jednotlivce, jenž sám vyjadřuje své pocity, které patří do sféry soukromé, nikoliv kulturní. Romantismus se zakládá na

humánním přístupem, kdežto racionalismus odmítá emoce jako iracionální a animální. (SOUKUP a CICHÁ, 2014).

3.2.4 Behavioristické teorie emocí

J. B. Watson (1919), zakladatel psychologického směru behaviorismu, jež se zaměřuje výhradně na chování, rovněž koncipoval behavioristickou teorii emocí. Vycházejíc z filosofie behaviorismu rozumí emoci „tělesné mechanismy viscerálních a žlázoých systémů.“ Jako jeden z prvních experimentoval s podmiňováním emocí. Behavioristé tvrdí, že: „*celý bohatý repertoár emocionálních reakcí vzniká podmiňováním několika málo vrozených (nepodmíněných) reakcí na vrozené (nepodmíněné) podněty.*“ Úzce zaměřený behavioristický přístup sice nepřinesl další významné výsledky, přesto je ceněn z pohledu terapie fobií. Jak uvádí zmiňovaný autor, M. C. Jonesová zkusila s „*objektem strachu asociovat podnět, který by vyvolával příjemnou reakci, a opakováním této asociace došlo posléze k vyhasnutí strachové reakce*“ (NAKONEČNÝ, 2012, s. 451).

Do behavioristických teorií náleží také Lindsleyova Aktivační teorie emocí, jež svůj přístup obohacuje o poznatky z neurofyziologie. Vzhledem k nezbytnému vymezení řady neurofyziologických odborných termínů, které pro další chápání emocí v pojetí této práci není bezpodmínečně potřebné, je tato teorie uvedena pouze pro úplnost. V případě čtenářova zájmu doporučuje autorka práce často zmiňovanou Nakonečného publikaci *Emoce*, kde je tato teorie kvalitně popsána.

Mezi významné přístupy lze řadit také Kognitivní teorie emocí, kam patří níže uvedená teoretická východiska (třídění podle Nakonečného):

1. Fyziologicko-kognitivní teorie
2. Teorie, která kriticky vychází z teorií Schachtera a Singera, zastoupená G. Mandlerem (1980)
3. Teorie, jež vychází z pojetí informace a je reprezentována ruským psychologem P.V. Simonovem (1965)

V kognitivně orientovaných teoriích je cílem vysvětlit vliv kognice na emoční reakce. Jak uvádějí H. Mandl a M. Reiserer, jsou za emoce odpovědné právě kognitivní procesy, resp. „*principiálně jsou emoce považovány za důsledky kognitivních analýz.*“ Klíčový význam je pak připisován „kognitivním schémátům“, jenž jsou rozuměna jako „*jednotky uspořádání uvnitř sémantických sítí*“ (MANDL a REISERER, 2000, s. 95). Jinými slovy, kognitivní hodnocení vychází z individuálního vnímání významu, který přisuzujeme dané situaci. Neboli, jak danou situaci sami sobě interpretujeme. Na tomto principu stojí kognitivní terapie, která staví, jak pokračuje Nakonečný, na „*reinterpretaci osobního významu patogenní události.*“ Dvoufaktorová (fyziologicko-kognitivní) teorie emoce podle Schachtera a Singera a Informační teorie emoce P. V. Simonova doplňují kognitivně orientované teorie. Poslední z původně zmiňovaných jsou Sociologické teorie emoce, které se orientují na život ve společnosti. K východiskům tohoto pojetí řadím zejména kulturu a proces socializace. Představitelem je např. francouzský psycholog Th. Ribot (1896), T. Parsons (1964) či H. G. Vester (1991).

3.3 Přehled užitých základních komplexních emocí

Pro účely této práce jsem zvolila následující emoce: strach, hněv, radost, smutek, hnus, lítost, naděje, empatie, úzkost, stud. Tyto emoce popisuje Nakonečný jako „základní komplexní emoce“. Těmi pak rozumí „*soubor různých zážitkových elementů a doprovodných tělesných stavů strukturovaných, univerzálních a nejčastěji vystupujících a psychologicky závažných emocí.*“ Jak dále uvádí, v různých monografiích jsou prezentovány různé shluky emocí. Ta, jež uvádí Nakonečný, a kterou užívá – v omezeném rozsahu autorka této práce, jsou vybrány jako reprezentativní vzorek, který tedy „*nevyčerpává všechny důležité emoce*“ (NAKONEČNÝ, 2012, s. 312).

Přes vědomí vyváženosti předkládaných dat, věnuje autorka práce pozornost níže uvedeným emocím v různém rozsahu. Některými emocemi se tedy záměrně, vzhledem k jejich zaměření, zabývá více než jinými.

3.3.1 Strach

Obecně vzato je strach reakcí na ohrožení, resp. aktuální či potenciální nebezpečí. Jak uvádí Nakonečný, jde o „*reakci na hrozbu bolesti a ztráty života*. A pokračuje tvrzením, že vrozenost této emoce podporuje spojení s významnou mobilizací energie a s útekovým chováním. „*Strach je současně nejsložitější emoci a „toxickou“ emoci, intenzivní strach může i zabít a v některých případech je spojen nikoli s pokusem o únik z nebezpečné situace, ale s útlumem chování, se strnutím.*“

C. E. Izard vysvětluje podstatu té tzv. toxicity strachu: „*Táhne k uzavírání nerozpustných zážitků v paměti, které mohou být ještě jednou prožity aktivním vzpomínáním nebo sny. Strach má velkou toxicitu. (...) Strach je vyvoláván rychlým vzestupem hustoty neurální stimulace, která nastupuje s reálným nebo domnělým nebezpečím. Silný strach je provázen starostí, nejistotou, pocitem hrozícího neštěstí*“ (cit. dle NAKONEČNÉHO, 2012, s.334–335).

Existuje řada podnětů, které strach vyvolávají, k tomu lze přičíst tzv. spouštěče strachu, jako např. podle zmíněného Izarda osamění, cizost, náhle přiblížení, změna podnětu, výška či bolest. A dále vypočítává situace s rizikem nebezpečí, „deriváty přirozených spouštěčů“ – tma, zvířata, cizí předměty a osoby. S příčinami strachu souvisí různé typy strachu. Např. podle Th. Ribota (1951) instinktivní strach a strach naučený zkušeností. Postupným vývojem pak ve společnosti vznikly „symbolické“ formy strachu – strach ze ztráty společenského statusu, strach z nezaměstnanosti apod. Zvláštní formou strachu je tréma, neboli strach ze selhání. Patologickou formou strachu označujeme pojmem fobie, což jsou „*neodůvodněné iracionální neurotické obavy či hrůzy: ze špíny, špičatých předmětů, z pobytu v uzavřených prostorách, z přecházení otevřených míst, z pobytu ve výškách* (...)“ (cit. dle NAKONEČNÉHO, 2012, s.335). Fyziologickou komponentou strachu, jak popsal již Darwin, je např. sucho v ústech (útlum slinění), studený pot, husí kůže, váznutí dechu, zrychlený tep a zvýšená srdeční činnost (DARWIN, 1974, s. 217).

3.3.2 Úzkost

Úzkost je základní existenciální pocit. Tématu úzkosti se věnoval dánský filosof S. Kierkegaard (1844)*. Ten vycházel z přesvědčení, že úzkost se konstituuje v nitru člověka *„jako něco specificky lidského, jako reflexe lidského bytí obklopeného přírodními silami a plného bezmocnosti, ale současně tak obráceného k vyššímu světu a plného naděje“* (cit. dle NAKONEČNÉHO, 2012, s.312)

Nakonečný k tomuto pojmu zdůrazňuje, že přestože mají Kierkegaardovy úvahy o úzkosti zejména filosoficko-náboženský obsah, poukazuje Kierkegaard na to, že úzkost je odlišná od strachu a pojmů, které se vztahují k něčemu konkrétnímu. Dále poukazuje na to, že je podobného významu jako „těžkomyslnost“, jejímž předmětem je nicota a pocit nicoty, který splývá s pocitem viny či pocitem „cizí moci“, jež právě zúzkostňuje. Kierkegaard také vymezil základní znaky úzkosti, jimiž jsou: obava, která nemá předmět, je specificky lidská a *„vyjadřuje existenciální nejistotu člověka, jakési tušené ohrožení“*. To také určuje rozdíl mezi úzkostí a strachem, který je obavou z něčeho konkrétního.

Podle dalších poznatků autora je evolučním smyslem úzkosti pocit, který signalizuje odlidštěné bytí a aktivuje snahu po jeho překonání. To koresponduje s psychoanalytickým pojetím, podle něhož je úzkost *„prafenomén, jehož biologickým významem je signalizace nebezpečí osamělosti.“* Nakonečný uvádí psychoanalytické rozlišení tří druhů úzkosti:

1. reálnou úzkost z něčeho skutečného (Freudův přístup, jež nerozlišuje úzkost a strach)
2. neurotickou úzkost, odrážející obavy, že se pudy vymknou kontrole
3. morální úzkost (z přísnosti osobní morálky – superega).

Podle M. Hamiltona (1959), na základ faktorové analýzy psychiatrických dat lze rozlišit dvojí úzkost:

1. somatickou (symptomy jsou povahy poruch v činnosti orgánů)
2. psychickou (symptomy jsou především tenze, obavy a deprese) (cit. dle NAKONEČNÉHO, 2012, s.315).

Faktor úzkosti podle R. B. Catella a I. H. Scheidera (1958) rozezdlišuje úzkost jako stav a úzkostnost jako rys osobnosti. Catell (1965) ve svém faktorově-analytickém modelu osobnosti uvádí úzkostnost jako „*nezávislý faktor osobnosti, který koreluje s řadou primárních faktorů, resp. je nasycuje: emoční labilita, sklon k pocitům viny, zvýšená úroveň vnitřního napětí a dráždivosti (...), nedůvěra v sebe sama (slabá vůle), podezřívavost, váhavost a zvýšená vnímavost vůči nebezpečí*“ (cit. dle NAKONEČNÉHO, 2012, s. 316).

Stavba úzkostné reakce podle R.C. Solomona a L. C. Wynne (1954)

Podle uvedených autorů, kteří provedli experimenty se psy, je úzkost velmi komplikovaná reakce, jež má složky „zprostředkované autonomním nervovým systémem“, složky motorické, které zajišťuje mozková kůra řízená činností kosterního svalstva, a část endokrinní a kortikální. Fyziologické komponenty úzkosti jsou četné. Nacházíme změny v kyselosti žaludečních šťáv, svalové napětí, zrychlený tep, bolest na hrudi, dechové obtíže, trávicí potíže, nutkání na zvracení a zvýšená potivost (cit. dle NAKONEČNÉHO, 2012, s. 316).

3.3.3 Hněv

Hněv je obecně rovině uvažování reakcí na překážku, která se postavila do cesty při dosahování cíle a která brání dalšímu možnému jednání.

Původně byl hněv spojen biologicky s útokem, jejichž cílem bylo zbořit překážku.

Hněv však může sloužit jako varovný nástroj či jako demonstrace síly. Slabší formou hněvu je pocit rozlobení, zlosti. Silnější formou je vztek, zuřivost.

V. Vondráček (1949) pojednává o „afektu zlobném“, pro nějž existují tři

výrazy: hněv, zlost a vztek. Jak uvádí pokračuje dále Nakonečný „*Rozlišení těchto tří emocionálních stavů z hlediska jejich intenzity je věcí jazykového citu či lexikálního vymezení. Většinou je však hněv pokládán za emoci a vztek za afekt.*“

Nakonečný uvádí také zajímavé vymezení emoce hněvu pohledem římského stoika jménem Seneca na počátku nového letopočtu. Hněv pro něj znamená „*zcela rozvířenou hladinu mysli a přívál bolesti*“; „*člověk škodí druhému, sám sebe nedbaje*“. A pokračuje: „Hněvivý člověk se totiž neovládá, zapomíná na důstojnost, není pamětliv toho, co je nezbytné, a jeho záměry, nepřístupné rozumovým úvahám, jsou zmítány falešnými důvody. Je neschopen rozeznat právo a pravdu, ba podobá se tvoru, který se zhroutil.“ Podle Nakonečného ovšem Seneca popisuje spíše vztek než hněv a „*spíše okamžité vzplanutí, neboť odreagovaný vztek může vést k promyšlené pomstychtivosti a chladnému ničení protivníka.*“

Fyziologickou komponentu této emoce dobře postihuje W.B. Cannon (1929). Ten uvádí jako doprovodnou fyziologii – snížení či zastavení procesů v trávicím traktu, přesun krve z orgánů ke kosternímu svalstvu, zesílení kontrakcí srdce, hlubší dýchání, dilataci bronchoidů a mobilizaci cukru v krevním oběhu. Všechny uvedené fyziologické změny mají svůj důvod, vedou ke zvýšení fyzické síly, která je potřebná pro boj. Jak vypočítává dále Nakonečný uplatňuje se zde také činnost žláz s vnitřní sekrecí – významné vylučování adrenalinu a noradrenalinu z nadledvinek. Výraz hněvu podle Darwina (1872) se projevuje zrudnutím u lidí i opic. K dalším výrazům lze řadit zamračený výraz, zatínání zubů, pěstí apod. Jak pokračuje ve své prezentaci hněvu Nakonečný „*Hněv je emoční složka pudu agrese, ale může být i naučená instrumentální agrese bez doprovodu hněvu.*“ Nakonečný vnímá hněv jako „vědomí zaplavující afekt“, ale také jako do určité míry významnou a výraznou komponentu dalších emocí, především pak nenávisti, pomstychtivosti a závisti. K situacím, které podněcují hněv patří např. frustrace životně významných potřeb, zejména těch vztahujících se k našemu egu (urážka) (cit. dle NAKONEČNÉHO, 2012, s. 339–346).

3.3.4 Radost

Radost je touha člověka o maximalizaci spokojenosti, zajištění blaha, požitků nejrůznějšího druhu a vyhnutí se strastem. „Radost je prožívána jako vřelý, příjemný, otevřený stav blaha.“ (A.H. Maslow, 1977). Radost Nakonečný charakterizuje jako tři „ex“ je: expresivní, explozivní a expanzivní. V širším pojetí je radost příjemným citem, který je spojen s oživením. Slabší formou radosti je spokojenost, silnější pak pocit štěstí. Jak pokračuje autor, radost není totožná s veselostí a doplňuje: *„zatímco radost může být tichá a vnitřní, je to reakce doznívající ve stavu spokojenosti; naproti tomu veselost bývá hlučná, je to reakce na úspěch, zisk, zbavení se starostí a útrap a je to spíše nálada vyvolaná podněty podporujícími vitální pocity v nejširším smyslu.“* (cit. dle NAKONEČNÉHO, 2012, s. 320)

Výraz radosti je podle Nakonečného univerzální a snadno rozpoznatelný. Úsměv, smích, lesk v očích. Mezi tělesné projevy řadíme zrychlený tep a dýchání, zvýšení telesné teploty, větší prokrvení tkání. Motoricky pak zvýšenou četností projevů. Radost podle již zmiňovaného Izarda nemá žádný specifický spouštěč. Jde spíše o vedlejší výstup vnímání a myšlení (NAKONEČNÝ, 2012, s. 321).

3.3.5 Smutek

Je cit *„jakési rezignace, v níž se prolíná zoufalství s okamžiky vzdoru a dalších pocitů, kterou jsou určeny předmětem smutk.“* (NAKONEČNÝ, 2012, s. 329). Lehčí formou je zarmoucení, silnější pak žal, extrémní hoře doprovázené motorickými i verbálními reakcemi – naříkáním, bědováním, pláčem. V širším pojetí platí, že smutek je reakcí na ztrátu a jak uvádí Nakonečný *„(...) to, co bylo ztraceno, pak tento pocit zabarvuje onou specifickou neverbalizovatelnou kvalitou, jak je tomu u všech ostatních citů.“* Pokračuje ve svém výčtu *„Člověk postižený takovou ztrátou pociťuje silnou touhu po tom, aby k ní nebylo došlo, a je zoufalý z její neodvratitelnosti.“* Ne nadarmo se říká, že poznáme jak jsme co měli rádi, až když to ztratíme (NAKONEČNÝ, 2012, s. 329). Smutek je označován jako tzv. primární

emoce, tedy má u lidí vrozený základ. Smutek je podle Ribota doprovázen stejnými fyziologickými změnami jaké nacházíme u fyzické bolesti: arytmie, nechutenství apod. Častým doprovodným projevem smutku je pláč. Jak bylo zjištěno, v slzách se nachází stresové hormony, které se takto vyplavují z těla ven. Rovněž pláč uvolňuje napětí a vzbuzuje soucit, tedy funguje jako signál pro okolí. Podle Nakonečného je částečně nezodpovězená funkce smutku, který, neuvažujeme-li v potaz funkci sociální signalizace, biologická funkce je značně spekulativní. Lze usuzovat, že je „účelnou reakcí na ztrátu, která vyžaduje reorganizaci činnosti (...)“ (cit dle NAKONEČNÉHO, 2012, s. 335).

3.3.6 Hnus

„Pocit hnusu je původně průvodním zážitkovým jevem vitálně účelné odvrtné reakce na biologicky nepřiměřený (nechutný, nestravitelný, zkažený) potravní podnět, která je spojena se zvracením či dávením“ (NAKONEČNÝ, s. 364). Vývojem se tato reakce přesunula i do sociálního života. Nakonečný pokračuje: *„Je-li někdo zhnusen, cítí se, jako by měl nepříjemný pocit v ústech.“* Člověk tak může být zhnusen nejen jídlem ale i jiným člověkem, resp. např. jeho chováním (NAKONEČNÝ, s. 364).

3.3.7 Lítost

Lítost byla jedním z citů, kterými se zabývala řada filozofů ve svém díle. Někteří ji odmítali jako slabost, někteří pak pokládali lítost za etický cit či sentiment. Jak uvádí autor knihy *Emoce*, ze které autorka této práce významně vychází, filozofové však vnímali lítost pouze z jedné roviny. Lítost se však dá rozlišit na: litování sebe sama, litování něčeho, co nebylo naplněno. Např. čeho člověk nedosáhl, co nezažil apod. Dalším druhem lítosti je pak litování druhých. Jak doplňuje autor, každý z uvedených druhů lítosti má jiný „emoční akcent“. Všechny jsou pak ale doprovázeny smutkem v různých stupních (NAKONEČNÝ, 2012, s. 365).

3.3.8 Naděje

Jde o emocionálně zaměřený vztah člověka k budoucnosti. Ph. Lersch (LERSCH, 1970, s. 287) vykládá naději jako „*uskutečňování životních hodnot, na nichž subjektu záleží.*“ Naděje jako impuls k tomu přijímat budoucnost jako možnost uskutečňování životních cílů, budoucí perspektiva smysluplného bytí. Protipól naděje je beznaděj. Jak uvádí Nakonečný, duševní život člověka „osciluje“ mezi těmito dvěma póly (NAKONEČNÝ, 2012, s. 366).

3.3.9 Empatie

Emocí, která hraje důležitou sociální úlohu, je empatie. Jde o „vcítění“ do „*citového stavu druhé osoby, jakési spoluprožívání tohoto stavu, ovšem v zeslabené míře, např. spoluprožívání smutku*“ (NAKONEČNÝ, 2012, s. 368) Toto spojení – vcítění – a chápání druhého je důležitým aspektem sociální interakce. Empatie je z tohoto pohledu důležitou podmínkou komunikace. Pojem empatie bývá spojován s emocí soucitu. Avšak je potřeba tyto dvě emoce rozlišit, jak uvádí dále Nakonečný, který říká, že ke vzniku soucitu není vždy nutná empatie, a naopak je možné vcítění bez soucitu (např. vcítění se do pozice a postojů historických postav) (NAKONEČNÝ, 2012, s. 368).

3.3.10 Stud

Stud můžeme rozlišit jako morální – stud ze sebe sama, jež je spojen s hlasem svědomí, či jako stud za jiné. Jak popisuje Nakonečný, stud má podle C. E. Izarda blízký vztah k pocitům viny a ostýchavosti. Další autoři jej přibližují např. k pocitům rozpačitosti. Emoce studu plní různé funkce. Mezi jinými např. vyvážení exhibicionistických tendencí, sexuální volnosti, agresivního sebeprosazování apod. M. Hilgers (1997) zdůrazňuje sociální aspekt studu. Tvrdí, že se lidé stydí, když jiní lidé vnímají jejich slabost či chybu. „*(...) pocit studu nesignalizuje jen desikrepanci já-ideál, ale vyvstává také tehdy, když je náhle porušena intimní sféra a stává se bez*

vlastní kontroly viditelnou“ (cit. dle NAKONEČNÉHO, s.358). Nakonečný uvádí výstižnou Hilgersovu citaci E. Eriksona: „*Stydící se má dojem, že je vystaven všem očím kolem dokola, cítí se nejistý a zaražený.*“ Stud však nemusí nutně být jen reakcí na odhalení slabiny. Často také můžeme vnímat stud jako reakci na chválu, což ovšem můžou někteří autoři interpretovat jako rozpaky. Charakteristickým projevem studu je dobře známe zčervenání v obličeji (což způsobuje zesílený průtok krve do kapilár obličeje). To je podle Darwina „*nejlidštějším ze všech výrazů emocí a je specificky lidské.*“ To se nedá kontrolovat vůlí a fyziologií k tomuto výrazu je aktivita vegetativní nervové soustavy (DARWIN, 1964, s. 253).

3.4 Pozitivní versus negativní emoce

V mnoha případech lze poměrně snadno a intuitivně rozlišit, které emoce bychom mohli zařadit mezi emoce pozitivní (např. radost) a které naopak do kategorie negativních (úzkost, strach). Rozlišení na pozitivní a negativní emoce však není určení, resp. hodnocení toho, které emoce jsou dobré a které špatné. Každá z nich, ať už pozitivní nebo negativní, má určitou roli. Např. jedna z předností negativních emocí je podle Lazaruse to, že vzbuzují silnou touhu jednat určitým způsobem, například tendence k boji, když máme vztek, útek, když máme strach apod. (cit. dle NOLEN-HOEKSEMA a kol., 2012, s. 473).V podstatě by se dalo souhlasit s autory S. Nolen-Hoeksema a kol., že „*negativní emoce zužují naše myšlení a jednání.*“ A naopak „*pozitivní emoce mají komplementární účinek: rozšiřují škálu našeho myšlení a jednání*“ (NOLEN-HOEKSEMA a kol., 2012, s. 473). Jak uvádí zmíněný kolektiv autorů v publikaci *Psychologie Atkinsonové a Hilgarda (2012)*, v posledních letech se však výzkumy soustředí na prokázání kladného vlivu pozitivních emocí na různé aspekty života. Konkrétně např. na vztah pozitivních emocí a dlouhověkosti, kdy na studii 180 katolických jeptišek a jejich zaznamenaných emocích, které nejčastěji prožívaly, předkládají prodloužení života o deset i více let. Další ze studií, které na toto téma přináší prostřednictvím své knihy je výzkum B. L. Fredericsona a kol. pod názvem *The Undoing Effect of Positive Emotions (2000)*. Ten demonstruje „*zklidňující účinek pozitivních emocí na*

kardiovaskulární systém.

Jak uvádí Vybíral ve své publikaci *Psychologie komunikace*, lidé mají tendence kontrolovat své chování a některé typy emocí tak zpravidla nevyjadřují. K těm patří v převážné většině právě negativní emoce. Ovšem na druhou stranu je potřeba říci, že v určitých případech někteří lidé nedávají znát ani pozitivní emoce, a to např. aby neztratili moc nad sebou a okolím (VYBÍRAL, 2005, s. 25).

3.5 Způsob vyjadřování emocí a nahlížení na ně

Emoce jsou vyjadřovány nonverbálně – výrazem, gestikulací, postojem, a verbálně. Přičemž slovní pojmenování a vyjadřování emocí ve výzkumech stále ještě zaostává za zkoumáním výrazu emocí. Ucelené výzkumné aktivity na poli propojení pojmosloví s vybranými emocemi, resp. vytvoření lexikálních map vymezující emoce, přináší zejména současní kulturní antropologové.

Orientaci na zkoumání výrazu emocí lze z antropologického pohledu vysledovat již v 19. století, konkrétně v díle evolucionisty Charlese Darwina: *The Expression of the Emotions in Man and Animals* (Výraz emocí u člověka a zvířat, 1872). Ten představil výsledky svého zkoumání v oblasti výrazu emocí – zejména ve výrazu obličeje a posuňcích, které demonstrovaly duševní stavy jedinců, v tomto případě dětí a choromyslných. Darwin předkládal svým respondentům fotografie zaznamenaného výrazu dané emoce, s cílem uvést, o kterou emoci se jedná. Mimo to se také zaměřil na výraz u různých druhů zvířat a došel ke zjištění, že hlavní výrazy, které projevuje člověk, jsou shodné na celém světě, což podle Darwina podporuje teorii, že různé rasy pocházejí z jednoho kmene. Na Darwina pak navazují další výzkumníci, jako např. rakouský etolog Irenäus Eibl-Eibesfeldt, americký psycholog Paul Ekman či již zmiňovaná Catherine Lutzová aj., kteří zkoumají výrazy emocí v mezikulturní perspektivě (Soukup, 2014). Soukup dále poukazuje na poznatky získané americkou kulturní antropoložkou Catherine Lutzovou. Ta ve své knize *Unnatural Emotions* (Nepřirozené emoce, 1988) vymezuje emoce jako kulturní

konstrukty. Vychází ze závěrů získaných rozsáhlým terénním výzkumem, který provedla na ostrově Ifaluk. Kde se při výzkumu orientovala na sémantickou analýzu pojmů, které vyjadřují emoce. Zaměřila se zejména na výklad pojmů *fago*, *song* a *rus*, jež vyjadřují pocity jako „soucit“, „láska“, „smutek“. Lutzová při svém výzkumu dokládá, že emoce na Ifaluku nejsou individuální záležitostí (např. všudypřítomně zachycuje pevné vazby mezi jednotlivými členy společnosti, kde se odráží významná potřeba sdílení a vzájemné závislosti) , nýbrž za „*vztahem a vzájemným sdílením utvářený jev*“ (Lutz, 1988). Další významnou studii vztahu emocí a pojmů, které je vyjadřují, předložil pod názvem *Landscapes of Emotions* (Krajiny emocí, 1991) v 90. letech antropolog Karl Heider. V ní se zaměřil na zkoumání pojmů pro emoce v matrilineární muslimské kultuře Minangkabau. Heider zde porovnával síť tří jazyků: javánštiny, minangkabau a indonéštiny. Pro každý z nich vytvořil kognitivní mapu vztahů mezi vybranými pojmy. Výzkumným cílem bylo zachytit vztahy mezi pojmy pro emoce a jejich blízkost. Získal tak oblasti blízkých výrazů, jako např. pojem „smutek“, do něhož svou blízkostí náleží pojmy „svízelný“, „smutný“, „sklíčený“ a „muka“. Heider došel ke zjištění, že nejvyšší provázanost pojmů mezi výrazy pro emoce má indonéština, následuje minangkabauský jazyk a „nejméně provázané jsou pojmy u javánštiny (cit. dle CICHÉ a SOUKUPA, 2014)

3.5.1 Ovlivňuje pohlaví a gender vyjadřování emocí?

Logické je zjištění, ke kterému dochází S. Nolen-Hoeksema a kolegové – tedy, že lidé (bez rozdílu pohlaví) jsou velmi často přesvědčeni o tvrzení, že ženy a muži se ve svých emocích liší. Ženy obvykle bývají považovány za emotivnější a otevřenější co se vyjadřování emocí týče. To, jestli tyto stereotypy odpovídají skutečnosti, či nikoliv, zkoumala řada psychologů a podařilo se jim, podle Fischera (2000), dojít k názoru, že „*ženy a muži se liší spíše ve vyjadřování emocí – verbálním i mimickém – než v jejich subjektivním prožívání*“ (NOLEN-HOEKSEMA a kol., 2012, s. 486). Já sama se k těmto poznatkům stavím s jistou dávkou

opatrnosti. Souhlasím se Zbyňkem Vybíralem, jenž ve své publikaci *Psychologie komunikace*, byť pouze k neverbální komunikaci u mužů a žen ,jako takové cituje Hallovou a Friedmena. Ti říkají, že rozdíly v neverbálním vyjadřování mezi ženami a muži nelze paušalizovat a dodávají: „*Seriózní psychologové vždy zdůrazňují, že i z výzkumně potvrzených trendů existují výjimky a že lidé se chovají především individuálně a proměnlivě. Nicméně se tradují například výzkumná zjištění z osmdesátých let 20. století, podle nichž jsou ženy neverbálně otevřenější, expresivnější a přístupnější; častěji se na druhé lidi usmějí a podívají*“. Vybíral pak pokračuje svým doplněním: „*Při interpretaci těchto zjištění bylo zdůrazňováno, že jsou situace, ve kterých se rozdíly v chování mužů a žen neprojeví a kdy jak muž, tak žena reagují podobně. Respektive že podobnost je někdy významnější než drobné rozdíly.*“ Zjištění, zda a případně jak se muži a ženy významně liší ve verbálním vyjadřování emocí, je jedním z hlavních cílů předkládané práce (cit. dle VYBÍRALA, 2005, s. 25)

Zajímavý je vztah mezi genderem a mocí. Tím se zabýval např. Fischer , který tvrdí, že „*Hierarchicky níže postavené ženy dávají najevo „bezmocné“ emoce smutku, úzkosti a strach (člověk projevující tyto emoce působí slabě a bezmocně). Hierarchicky výše postavení muži dávají najevo vztek, pýchu a opovržení (tyto emoce pomáhají udržet kontrolu a převahu)*“ (cit. dle. NOLEN-HOESKEMA, 2012, s. 486). Jak výstižně komentuje S. Nolen-Hoeksema, v tomto případě není postihnuto prožívání samotné, nýbrž jen odlišné vyjádření emocí. Ti také v závěru shrnují to, co již bylo řečeno, tedy že genderové odlišnosti působí až na koncovou fázi emočního procesu, na to jak ženy a muži regulují a vyjadřují emoce. Podle autorů má na tuto problematiku největší vliv proces socializace, která v naší společnosti směřuje k přizpůsobení se genderovým stereotypům (NOLEN-HOESKEMA, 2012, s. 486).

3.5.2 Jazyk a emoce

„(...) hlavní bránou do světa pocitů je práce se slovním označováním emocí. Je-li subjektivní pocit omezen na vědomý prožitek emocí, pak bychom mohli předpokládat, že slovní popis daného stavu je nejbližší možný, jímž jsme takový prožitek schopni pojmenovat“ (HEWSTONE a STROEBE, 2001, s.225).

Jak uvádí autoři, z výše uvedeného plyne, že nejčastěji užívaným označením emocí jsou slova. Antropologové, jak již bylo uvedeno výše, na jejich základě studovali podobnosti a difference mezi prožitky příslušníků rozličných kultur. Uvedení autoři zmiňují např. výzkumníka Levyho (1984), jenž studoval pojmenování a vyjádření emoce smutek na Tahiti. Levy dospěl k závěru, že každá kultura má své (menší či větší) tendence prožívat jednotlivé emoce a schopnost o nich dále hovořit. Jak bylo rovněž zmíněno v předchozích částech práce, tento antropologický pohled postavil základnu hypotéze, že jsou emoce sociálně a kulturně podmíněné. Jak doplňují autoři: *„Můžeme tedy konstatovat, že pocit popisovaný slovně je ovlivněn spíše sociálně-kulturními odchylkami než jinými složkami emocí“ (HEWSTONE a STROEBE, 2001, s.225).* Můžeme se domnívat, že emoce – tedy něco, co je většinou z nás bytostně známé a blízké, je snadné pojmenovat a nahlas vyjádřit. Jazyk nabízí nesčetně výrazů pro každou z uvedených emocí. Přesto ono verbální vyjádření pojmů pro emocionální stavy nemusí být pro člověka (bez rozdílu pohlaví) tak snadné, jak se na první pohled může zdát. Mimo jiné tom, jak lidé dokáží vyjádřit emoce pomocí pojmů, které jim nabízí v tomto případě český jazyk, pojednává výzkumná část této práce (HEWSTONE a STROEBE, 2001, s.225).

3.5.3 Zahraniční výzkumné studie genderových diferenciací při vyjadřování emocí

Wang-Mei- Rong a Shelley ching-Yu Hsieh v roce 2007 publikovaly studii, ve které srovnávaly genderové rozdíly při užívání pojmů, které označují emoce. Třicet účastníků výzkumu odpovídalo na dva typy otázek. Nejprve uváděli nejcharakterističtější pojmy pro emoce, následně pak emoce, které si vybavili ze

svého posledního emočního prožívání. V prvním případě uvedli shodně jak ženy, tak muži jako netypičtější emoce pár: smutek – radost. Podle dalších zjištění spočívají rozdíly především v morfologii, dále si všímali toho, že ženy užívají více adjektiva a slovesa, zatímco muži ve většině případů vyjadřují emoce podstatnými jmény. Zajímavé bylo zjištění, že muži při znovu vybavení si prožitých emocionálních prožitků užívají zpětně pouze pozitivní pojmy, zatímco ženy při stejné činnosti užívají jak pozitivní, tak negativní pojmy. Autorky studie uzavírají svůj výzkum tvrzením, že muži a ženy se v některých aspektech přirozeně liší. Ženy bývají expresivnější a více emocionální než muži. Ve studii se ukázalo, že muži a ženy se shodují v „nejběžnějším emocionálním výrazu“ "štěstí". Zajímavé bylo zjištění, že emoce "hněv", o které se předpokládalo, že je typicky mužská, byla nevíce uvedena ženami. Autorky se domnívají, že je to vzestupem feminismus. Ženy se postupem času staly nezávislejší a v dnešní době jsou schopny vyjádřit své pocity svobodně. Jestliže například cítí nespravedlnost, nemusí se bát vyjádřit svůj hněv. Na Tchajwanu jsou muži vychováváni k tomu, aby byli stateční a neukazovali svou slabost. Proto emoce jako například strach nevyjadřují (MEI-RONG a CHING-YU HSIEH, 2007, s. 89 – 97).

Studii, jež realizovaly zmíněné autorky, není ve světě ojedinělá. Naopak, navazuje na dříve uskutečněný výzkum podobného typu, který pod názvem „Intracultural variation of semantic and episodic emotion knowledge in Estonian“ uveřejnil v roce 2006 Ene Vainik.

EMPIRICKÁ ČÁST

1 Cíle výzkumného šetření

Hlavním cílem předkládané diplomové práce je zjistit, zda ženy a muži vyjadřují vybrané základní emoce verbálně rozdílně. Analýzou výsledků dotazníkového šetření se pokusím postihnout jejich lexikální emoční síť a zjistit, jak se u mužů a žen liší, případně shoduje. Primárním cílem mého zkoumání je potvrzení (nebo vyvrácení) hypotézy, že existují kvalitativní a kvantitativní rozdíly ve vyjadřování emocí muži a ženami. Přestože hlavním cílem není určení kauzálních vztahů, ráda bych zde nabídla možné souvislosti, které by, jak nastíní předložené teze, mohly mít vliv na vyjadřování emocí u obou zkoumaných skupin.

Výzkumná zjištění by tak měla připravit základní výchozí rámec pro další výzkumy zaměřené na problematiku vyjadřování emocí prostřednictvím jazyka, s přihlédnutím k genderu. Přestože bylo doposud verbální vyjádření emocí v kontextu genderové problematiky, ať již rozsahem či hloubkou, výzkumníky spíše opomíjeno, domnívám se, že v budoucnu bude tomuto tématu věnována náležitá pozornost.

2 Hypotézy

V souladu s teoretickými východisky popsány v prvním oddílu této práce formuluji následující hypotézy:

H1. Verbální vyjadřování emocí u mužů a žen se liší: ženy vyjadřují a komunikují emoce více než muži.

H2. Ženy a muži se liší ve volbě slov pro vyjádření emocí, tedy pro stejné emoce užívají, na základě genderu, rozdílná slova.

H3. Ženy a muži si pod emocemi vybaví podobné výrazy.

H4. Rozlišují se emoce negativní a pozitivní – negativní jsou obvykle přisuzovány mužům, pozitivní ženám.

H5. Ženy uvedou kvantitativně více pojmů pro emoce, spíše pozitivních a rozvinou je.

H6. Muži uvedou kvantitativně méně pojmů pro emoce, spíše negativní a pouze heslovitě.

Dá se předpokládat jistá souvislost mezi mírou schopnosti komunikovat emoce a nedostatečným vyjadřováním emocí v dětství v rodině. Vzhledem k tomu ale, že se tento vztah explicitně netýká genderové problematiky, nechám tento bod jen jako doplnění kontextu.

3 Metoda výzkumného šetření

K výzkumnému šetření jsem zvolila metodu dotazníku. Nejprve jsem vytvořila pracovní verzi pro pilotní studii, která byla elektronicky distribuována pěti respondentům. Na základě jejich odpovědí, připomínek a otázek byl dotazník upraven do finální podoby. Ten obsahoval 19 otázek, z nichž první 4 se zaměřovaly na zjištění sociodemografických údajů. Významnou část zbylých 15 otázek tvořily otázky otevřené, dílčí část dotazníku byla postavena na tvrzeních se škálami a malé množství otázek tvoří uzavřené otázky.

Dotazník jsem pro tyto účely připravila v on-line podobě na internetovém portálu www.surveio.com. Elektronická verze je k dispozici na stránkách <http://www.surveio.com/survey/d/A1Q5M3V4X4X9W0A0I>

Dotazník v tištěné i elektronické podobě je součástí příloh této práce.

Metodika výpočtu jednotlivých otázek byla, vzhledem k povaze práce, dvojitá. V prvním případě jsem jako kritérium zvolila četnost pojmů a k nim přiřazenou váhu, a to podle pořadí a množství pojmů, které respondenti uvedli. Druhým přístupem, se kterým jsem pracovala, bylo prosté porovnání dat, ve vztahu k vybraným ukazatelům, a jejich kvantitativní zastoupení.

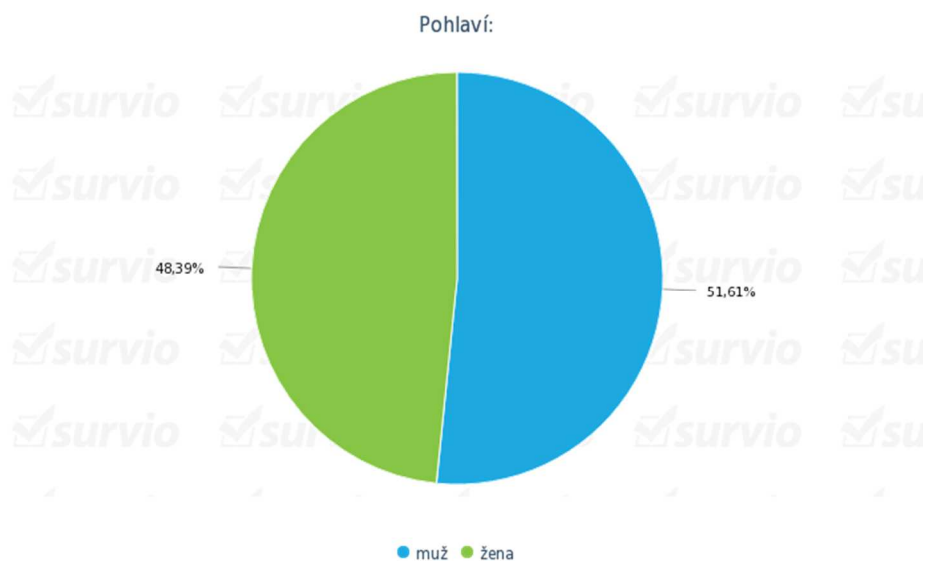
4 Výzkumný soubor

Výzkum jsem realizovala na souboru 31 respondentů, zastoupeni byli z 52 % muži, ze 48 % ženy. Soubor 31 respondentů je srovnatelný se zahraničními výzkumy podobného typu, které uvádím v teoretické části. Zkoumaný vzorek reflektuje demografickou strukturu obyvatelstva ČR z hlediska pohlaví, věkové distribuce a vzdělanosti. Středoškolsky vzdělaní respondenti zastupují téměř 52 %, zbylých 48 % respondentů jsou vysokoškolsky vzdělaní lidé. Jedním z demografických ukazatelů je pracovní zařazení. Celkem 42 % respondentů jsou řídicí pracovníci, ve výkonné (neřídicí) funkci nalezneme 48 % respondentů. Necelých 10 % respondentů uvedlo jiný typ zařazení.

Tabulka 1 – Pohlaví respondentů

	Dotazovaných	Procentuálně
Muž	15	52 %
Žena	16	48 %

Graf 1 – Pohlaví respondentů

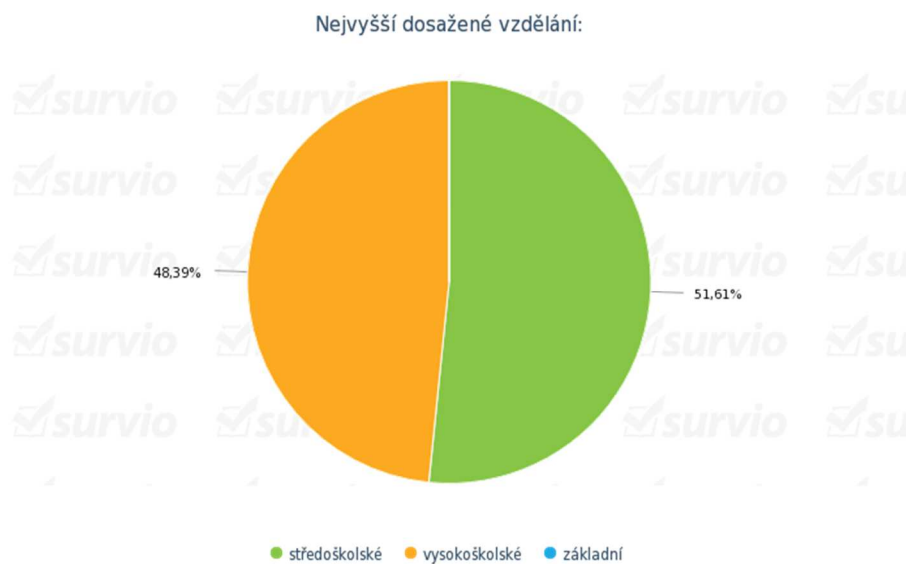
Tabulka 2 - Věková struktura respondentů

	Dotazovaných	Procentuálně
18 - 30 let	13	41%
31 - 45 let	13	41%
46 - 65let	6	18%
66 - 79	0	0%

Tabulka 3 - Nejvyšší dosažené vzdělání

	Dotazovaných	Procentuálně
Vysokoškolské	15	48%
Středoškolské	16	52 %

Graf 3 – Nejvyšší dosažené vzdělání

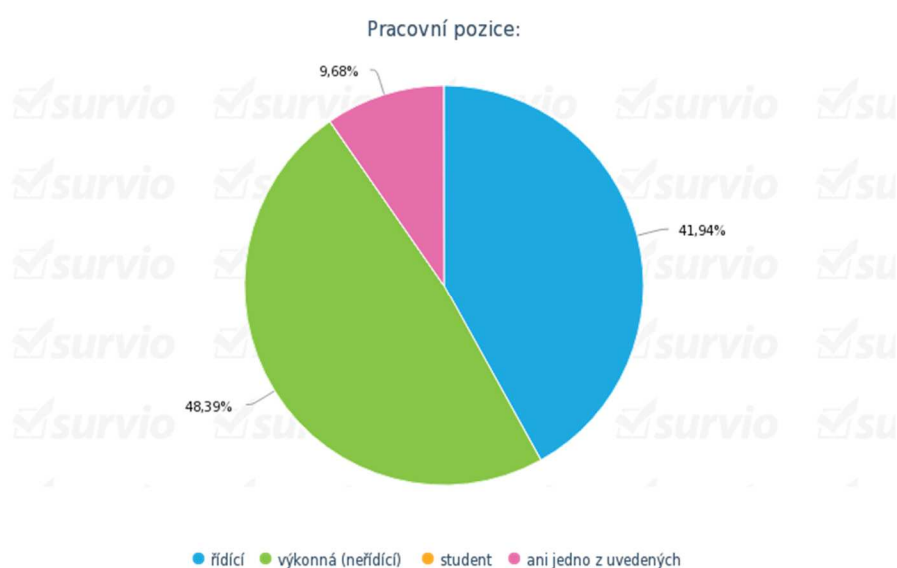

Tabulka 4 – Pracovní pozice

	Dotazovaných	Procentuálně
Výkonná	15	48 %
Řídící	16	42 %
Ani jedno z uvedených	3	10 %

Graf 4 – Pracovní pozice

5 Výzkumné šetření a interpretace

Tento oddíl člením do čtyř tematicky uspořádaných celků (podkapitol), jejichž dílčí výsledky, získané analýzou příslušných dat, by měly vést k určení pravdivosti formulovaných hypotéz. Prvním tématem, jemuž se věnuji, jsou tzv. „Top of mind“ emoce, neboli emoce, které respondenty napadly jako první. Cílem je zachytit a bodově ohodnotit, v tomto případě přiřazením váhy, pořadí emocí, které respondentům přicházelo na mysl. Ve druhé části se věnuji způsobu vyjadřování emocí z hlediska pohledu na rodinu, z níž respondent vzešel, resp. zkoumám přístup k vyjadřování emocí v primární rodině a respondentův v současnosti. Cílem je zachytit možný vztah mezi současným způsobem vyjadřování emocí u dospělých a vyjadřováním emocí v jejich primární rodině. Poslední dvě podkapitoly – „Vyjadřování emocí s přihlédnutím k genderu“ a „Lexikální síť pro emoce z pohledu genderu“ tvoří jádro této práce. Zde pracuji se všemi otázkami, napříč dotazníkem. Data se snažím čtenáři nabídnout jak ve výhradně textové podobě, tak prostřednictvím jednoduchých tabulek a grafů.

5.1 Top-of-mind emoce (subjektivní dominantní emoce)

Otázka, již budu nyní analyzovat a interpretovat, je řazena v dotazníku za demografickými údaji jako první a zní: „Uved'te 5 - 10 emocí, které vás napadnou jako první. Prosím, uveďte ty, které vás napadnou, pak se k otázce nevracejte“. Respondenti uvedli následující odpovědi:

Tabulka 5 – Top-of-mind emoce – jednotlivé kompletní odpovědi respondentů

1	láska, naděje, radost, vztek, žárlivost, stud, smutek, bezmoc, lítost
2	láska, radost, štěstí, smutek, zlost, hněv, údiv, šok, potěšení,
3	šťestí, smutek, láska, úzkost, zoufalství, radost, smích, bezmoc
4	radost, smutek, strach, soucit, odpovědnost, láska, naděje
5	šťestí, potěšení, zamilovanost, frustrace, únava, zděšení
6	radost, smutek, láska, strach, překvapení, údiv, úzkost
7	šťestí, láska, strach, stesk, nuda, opovržení, lítost,
8	šťestí, radost, láska, strach, zoufalství, překvapení
9	radost, smutek, strach, hněv, lítost, překvapení
10	radost, smutek, štěstí, hněv, překvapení, strach
11	zamilovanost, citlivost, zloba, nenávisť, vášeň
12	radost, beznaděj, smutek, rozpačitost, zklamání
13	radost, láska, smutek, vztek, strach, nenávisť
14	radost, smutek, vztek, bolest, strach, úzkost
15	strach, radost, pocit naplnění, hrdost, vztek
16	láska, nenávisť, radost, smutek, žárlivost
17	smích, pláč, křik, strach, výbušnost, hněv
18	radost, smutek, vztek, lítost, optimismus
19	radost, vztek, štěstí, smutek, bezmoc, hrdost
20	radost, nadšení, zamilovanost, nenávisť,
21	smutek, radost, zlost, hněv, lítost, euforie
22	smutek, radost, stesk, strach, lítost
23	hněv, radost, smutek, lítost, strach
24	šťestí, radost, láska, vztek, tréma
25	touha, láska, naděje, smutek, vztek
26	radost, smutek, stesk, hněv, dojetí
27	vztek radost smutek zvědavost stud
28	radost, smích, smutek, pláč, hněv
29	láska, štěstí, trpělivost
30	radost, napětí,

Tabulka 6 – Top-of-mind emoce - seřazeno dle četnosti odpovědí

Emoce	Bodový součet	Četnost
radost	121	24
smutek	85	20
láska	61	12
strach	37	12
šťěstí	49	9
vzteky	30	9
hněv	22	8
lítost	11	7
nenávisť	8	4
překvapení	7	4
bezmoc	5	3
naděje	12	3
pláč	7	3
smích	12	3
stesek	10	3
úzkost	7	3
zamilovanost	11	3
hrdost	3	2
potěšení	6	2
stud	5	2
údiv	5	2
zlost	9	2
zoufalství	6	2
žárlivost	6	2
beznaděj	4	1
bolest	3	1
citlivost	4	1
dojetí	1	1
euforie	1	1
frustrace	3	1
křik	4	1
nadšení	3	1
napětí	1	1
nuda	3	1
odpovědnost	3	1
opovržení	2	1
optimismus	1	1
pocit naplnění	3	1

Emoce (pokr. tab. 6)	Bodový součet	Četnost
rozpačitost	2	1
soucit	4	1
šok	2	1
touha	5	1
tréma	1	1
trpělivost	1	1
únava	2	1
vášeň	1	1
výbušnost	2	1
zděšení	1	1
zklamání	1	1
zloba	3	1
zvědavost	2	1

Metodologie vyhodnocení otázky č. 1, resp. č. 5 (podle řazení v dotazníku):

Pojem, jenž respondenti uvedli jako první, získal tolik bodů, kolik odpovědí (pojmu) daný respondent uvedl. Ten, který byl uveden jako druhý získal o 1 bod méně, třetí v pořadí pak získal o 2 body méně atd. Poslední z nich obdržel 1 bod. Například tedy pokud respondent uvedl celkem 9 emocí, pak hodnota první uvedené byla 9, druhá měla hodnotu 8 bodů a takto se dále pokračovalo až k poslednímu uvedenému termínu. Následně jsem provedla u jednotlivých emocí bodový součet.

Tabulka 7 – Top-of-mind emoce - seřazeno dle součtu bodů

Emoce	Bodový součet	Četnost
radost	121	24
smutek	85	20
láska	61	12
štěstí	49	9
strach	37	12
vztek	30	9
hněv	22	8
naděje	12	3
smích	12	3
lítost	11	7
zamilovanost	11	3

Emoce (pokr. tab. 7)	Bodový součet	Četnost
stesk	10	3
zlost	9	2
nenávisť	8	4
překvapení	7	4
pláč	7	3
úzkost	7	3
potěšení	6	2
zoufalství	6	2
žárlivost	6	2
bezmoc	5	3
stud	5	2
údiv	5	2
touha	5	1
beznaděj	4	1
citlivost	4	1
křik	4	1
soucit	4	1
hrdost	3	2
bolest	3	1
frustrace	3	1
naděšení	3	1
nuda	3	1
odpovědnost	3	1
pocit naplnění	3	1
zloba	3	1
opovržení	2	1
rozpačitost	2	1
šok	2	1
únava	2	1
výbušnost	2	1
zvědavost	2	1
dojetí	1	1
euforie	1	1
napětí	1	1
optimismus	1	1
tréma	1	1
trpělivost	1	1
vášeň	1	1
zděšení	1	1
zklamání	1	1

Interpretace výsledků:

Otázka „Top-of-mind“ emocí je zaměřena na subjektivní dominantní emoce respondentů. Respondenti měli za úkol vyplnit 5-10 emocí, které je napadnou jako první. Pak se už k otázce neměli vracet. Cílem bylo zjistit jednak množství pojmů podle genderu, tedy kolik pojmů uvedou ženy a kolik muži, a zda si vybaví stejné pojmy pro emoce, nebo naopak se tyto pojmy budou lišit. Z analýzy vyplývá, že mezi emoce, které obě skupiny (ženy i muže) napadnou jako první, patří radost, smutek, láska, strach, štěstí a vztek. Potvrzuje to jak analýza početnosti odpovědí, tak analýza bodového hodnocení odpovědí. S ohledem na gender a množství uvedených pojmů jsem došla k následujícím zjištěním. Ženy, ač statisticky zastoupeny počtem 15 respondentek (tedy v porovnání s muži -1 respondentka), uvedly v tomto případě celkem 90 pojmů pro emoce. Oproti tomu muži, v zastoupení 16 respondentů, uvedli o deset méně, tedy 80 pojmů. Na čem se však obě skupiny shodují, je Top 5 pojmů, které uvedli ženy i muži jednotně, lišila se jen četnost, jak dokládá tabulka.

Top 5 pojmů	Ženy (počet)	Muži (počet)
radost	12	10
smutek	11	7
strach	6	5
láska	5	6
štěstí	4	5

Z uvedených pojmů dále vyplývá, že zde tendence užívat oposita při vybavování pojmů pro emoce není natolik patrná, jako u výzkumů, jež realizovali Ene Vainik či Wang Mei-Rong a Shelley Ching-Yu Hsien ve svých studiích „*Intracultural variation of semantic and episodic emotion knowledge in Estonian*“ a „*Gender differences in the language for emotios*“. Respondenti v průzkumu přirozeně uvádí i pojmy, které za emoce nepovažujeme. Jedná se zejména o doprovodné fyziologické projevy např. smích, únava, bolest. Obecně lze však říci, že respondenti chápou význam slova emoce správně.

5.2 Způsob vyjadřování emocí

Jedním z dílčích cílů je poukázat na možný vztah mezi způsobem a četností, jakým se emoce vyjadřovali v primární rodině, a aktuálními postoji k vyjadřování emocí. K analýze jsou určeny otázky č. 8, 12, a 13 ve znění:

„*Jakým způsobem nejčastěji vyjadřujete svoje emoce?*“

„*Jakým způsobem se u Vás v rodině vyjadřovali emoce?*“

„*Jak často se u Vás v rodině vyjadřovali emoce?*“

Tabulka 7– Způsob vyjadřování emocí současnost

Odpověď	Dotazovaných	Procentuálně
Obvykle o nich nemluví, ale jsou na mně, aniž bych chtěl(a), vidět	5	33,33%
Obvykle o nich nemluví, ale dám si záležet, aby na mně byly poznat	1	6,67%
Mluví o nich a jsou na mně vidět	4	26,67
Svoje emoce se snažím nedávat najevo a spíše je zpracovávám v sobě	3	20%
Jiné (prosím uveďte):	2	13,3%

Graf 5– Způsob vyjadřování emocí

Tabulka 8 – Způsob vyjadřování emocí v rodině

Odpověď	Dotazovaných	Procentuálně
Vyváženě verbálně i neverbálně	12	38,71%
Převážně verbálně	9	29,03%
Převážně neverbálně	9	29,03%
Domnívám se, že žádným způsobem	1	3,23%

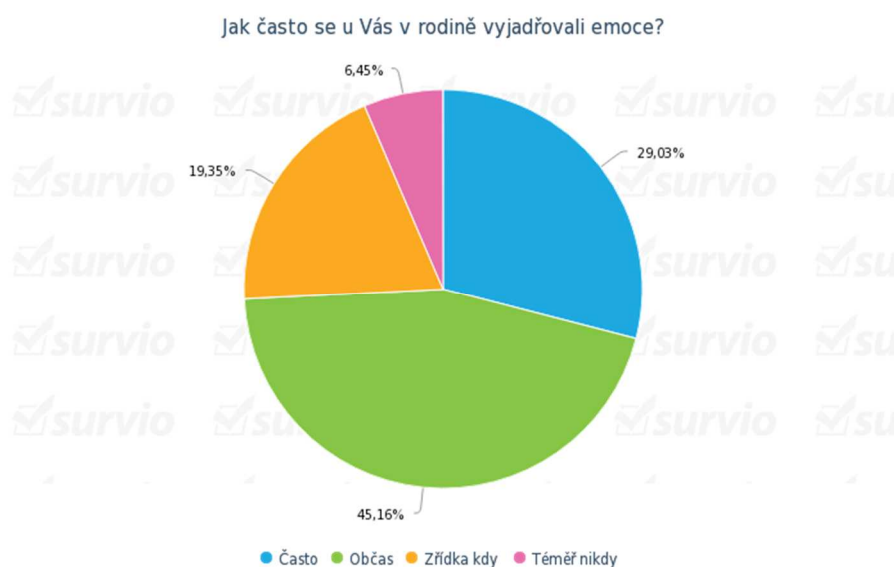
Graf 6 – Způsob vyjadřování emocí v rodině

Tabulka 9 – Četnost vyjadřování emocí v rodině

Odpověď	Dotazovaných	Procentuálně
Často	9	29,03%
Občas	14	45,16%
Zřídka kdy	6	19,35%
Téměř nikdy	2	6,45%

Graf 7 – Četnost vyjadřování emocí v rodině

Interpretace výsledků:

O emocích nemluví převážná většina dotazovaných. Jen necelých 27% respondentů přiznalo, že emoce vyjadřuje vědomě verbálně i neverbálně. Téměř 39% respondentů žilo v rodinách, kde se emoce vyjadřovaly vyváženě jak verbálně, tak neverbálně. Zajímavá shoda vznikla u převážně verbálního vyjadřování emocí v rodině a převážně neverbálního vyjadřování emocí. Zastoupeno bylo po 29% v každém z uvedených příkladů. Jeden z respondentů také uvedl odpověď, že se u něj v rodině emoce nevyjadřovaly ani verbálně, ani neverbálně. Což z pohledu teorie emocí není možné. Odpověď byla v dotazníku uvedena záměrně s očekáváním, zda na ní někdo z respondentů bude reagovat pozitivně. Tentýž respondent (žena, VŠ, 25 let) pak v dalších otázkách dále uvedla, že se emoce snaží nedávat najevo a spíše je zpracovává v sobě a obtížněji vyjadřuje pocity nespokojenosti a nesouhlasu, které

považuje za emoce. 75% z respondentů, kteří uvedly, že emoce v rodině byly vyjadřovány vyváženě, tvořily ženy.

Analýza výsledků nízké míry vyjadřování emocí v rodině přinesla zjištění, že u 2 respondentů mužského pohlaví (zcela rozdílného věku: 25 a 61 let) se emoce nevyjadřovaly téměř nikdy a u 6 respondentů (ženy a muži ve stejném poměru) se emoce v rodině vyjadřovaly zřídka kdy. Respondenti, kteří uvedli četnost „téměř nikdy“ mají problém přiřadit pojmy k základním emocím. Jeden z nich neuvedl vůbec nic, druhý pak měl nedostatky u vyjádření emocí: strach, smutek, úzkost a stud. Muži i ženy, jež uvedli termín „zřídka kdy“ pak z celých 84% nedávají emoce najevo, resp. nemluví o nich, a 67% z nich rovněž obtížněji verbálně vyjadřuje určité emoce, například, jak respondenti sami uvedli: lásku a dojetí.

Tato zjištění se sice primárně netýkají genderu, a vzhledem k nepřilíš vysokému počtu respondentů z tohoto typu rodin nejsou vhodná pro všeobecně platné závěry, přesto stojí za to se nad nimi zastavit a přemýšlet o možných souvislostech vlivu rodiny a současných schopností jedinců komunikovat emoce.

5.3 Vyjadřování emocí s přihlédnutím k genderu

Vliv genderu na způsob vyjadřování emocí, resp. na verbální vyjadřování emocí, je ústředním tématem této práce. Kromě již zmiňované lexikální sítě mne zajímalo, zda respondenti rozlišují emoce typicky ženské a typicky mužské, jak vnímají kategorie pozitivní a negativní emoce ve vztahu k genderu či zda se domnívají, že okolí (muži a ženy) vyjadřují emoce podobně jako sám respondent. Zkoumala jsem otázky napříč dotazníkem a došla jsem k níže uvedeným výsledkům.

Ženy jsou v 53% vysokoškolsky vzdělané a z 33% zastávají řídicí pozici. Muži jsou z 44% vysokoškolsky vzdělaní a řídicí pozici zastává 50 % z nich. Téměř 27% žen vyjadřuje své emoce verbálně (a současně neverbálně). U mužů je toto číslo nepatrně nižší, tedy 25%. Přesto celých 44% mužů upřednostňuje zpracování emocí ve svém nitru, aniž by je museli dávat jakkoliv najevo. Ženy naopak volí zpracování emocí v sobě pouze z 20 %. Celkem 47 % žen má obtíže verbálně vyjádřit některé emoce, obvykle se jedná o pocity lásky, strachu a lítosti. U mužů je toto číslo ještě nepatrně vyšší, muži mají dokonce z 50% problém vyjádřit některé emoce verbálně. Konkrétně pak jde o pocit nespravedlnosti, nezájmu, smutku, strachu či trémy.

Podle žen existují emoce typické pro ženy, myslí si to 58% respondentek. Řadí k nim /převzato z dotazníku, zahrnuje tedy i (ne)emoce/: vztek, rozčilení, bezmocnost, lítost, stud, strach, přecitlivělost, melancholii, empatii, citlivost, hysterii, náladovost. Muži se z 63% nedomnívají, že existují typicky ženské emoce. Emoce typické pro muže podle převážné většiny žen i mužů nevyskytují.

Vyjadřování emocí v závislosti na prostředí se u mužů a žen významně liší. 27% žen vyjadřuje své emoce v pracovním kolektivu, 67% se zdržuje vyjadřování emocí v tomto kolektivu. Vysoké procento žen – 87% projevuje emoce v rodině, v 60% pak i s přáteli. Oproti tomu muži v pracovním kolektivu emoce příliš nevyjadřují – pouze 12,5% z nich, celých 87,50% emoce v práci neprojevují, resp. nesdílejí. Zajímavé je toto číslo v případě rodiny, kdy pouze 50% mužů vyjadřuje

emoce ve své rodině. Rovněž u přátel se počet snižuje, zde je sdílí pouze 37,5% mužů.

Na otázky, které zkoumají jejich hodnocení dovedností v oblasti komunikace emocí podle genderu, a dále podobnost vyjadřování emocí u svých známých a partnerů odpověděli respondenti následovně. Ženy vyjadřují a komunikují emoce více, než muži, myslí si 27 z nich. Muži tento názor sdílí, ale pouze ve 12 případech. Část neví, zbylí nesouhlasí – to je ale menšina. Ženy věří, že mají bohatší slovní zásobu pro emoce (než muži). S tímto tvrzení souhlasí 19 žen a 8 mužů. Ženy dále podle sebe umí verbálně popsat emoce – 21 z nich si to myslí. Totéž zastává 9 mužů. Muži umí rovněž popsat emoce, domnívá se tak 14 žen a 9 mužů. V případě uvedených mužů se vždy jedná o většinu. Na výroky, zda partner(ka), známí (žena / muž) užívají podobnou pojmovou síť pro emoce odpověděli respondenti takto: Podle žen existuje stejná pojmová síť pro partnery, není však shodná se známými muži – ty vyjadřují emoce jinak, a naopak se znovu shoduje s pojmovým aparátem ostatních žen, neboli – pouze muži (ne-partneři) mají jiný slovník pro emoce. U mužů je to jinak. Ti se nedomnívají, že jejich partnerka má pro emoce stejný slovník jako oni, stejně tak jejich známe (ženy) se v pojmech označujících emoce liší. Shoda nastává pouze u známých (mužů). V tomto případě se na tvrzení shoduje 16 mužů.

5.4 Lexikální síť pro emoce z pohledu genderu

V návaznosti na předcházejí kapitulu o vyjadřování emocí s přihlédnutím k genderu završím empirickou část klíčovou otázkou, díky níž bych měla zjistit, jaké pojmy pro emoce užívají ženy a muži. Otázka, která se této lexikální části týkala, byla respondentům nabídnuta jako úplně poslední a zněla: „*Přiřaďte k jednotlivým pojmům slova, která obvykle říkáte nahlas při prožívání uvedených emocí (do pole můžete vepsat 1 a více slov či sousloví; slova / sousloví oddělujte mezi sebou čárkami): strach, hněv, radost, smutek, hnus, lítost, naděje, empatie, úzkost a stud.*“

Analýza emočních pojmů přinesla tato zjištění:

Ženy uvedly celkem 221 pojmů. Muži o 42 pojmů méně, tedy 179.

Tabulka 10 – Četnost pojmů pro emoce ženy vs. muži

Pojem	Ženy (četnost pojmů)	Muži (četnost pojmů)
strach	23	17
hněv	23	20
radost	31	18
smutek	25	18
hnus	19	17
lítost	18	18
naděje	23	18
empatie	21	19
úzkost	21	18
stud	17	16

Pro následující emoce volí ženy a muži nejčastěji výrazy:

Tabulka 11 – Vyjádření emoce strachu

strach	ženy	muži
nejčastější výraz	“bojím se” (10x)	“bojím se” (4x)

Tabulka 12 – Vyjádření emoce hněvu

hněv	ženy	muži
nejčastější výraz	“zlobím se” (2x)	“vulgarismy” (9x),

Tabulka 13 – Vyjádření emoce radosti

radost	ženy	muži
nejčastější výraz	“jsem šťastná” (4x)	“mám radost” (3x)

Tabulka 14 – Vyjádření emoce smutku

smutek	ženy	muži
nejčastější výraz	“je mi smutno” (5x)	“jsem smutný” (2x)

Tabulka 15 – Vyjádření emoce hnusu

hnus	ženy	muži
nejčastější výraz	“fuj” (9x)	“vulgarismy” (4x)

Tabulka 16 – Vyjádření emoce lítosti

lítost	ženy	muži
nejčastější výraz	“mrzí mě to” (2x)	“je mi to líto” (7x)

Tabulka 17 – Vyjádření emoce naděje

naděje	ženy	muži
nejčastější výraz	“doufám” (5x)	“to bude dobrý” (2x)

Tabulka 18 – Vyjádření emoce empatie

empatie	ženy	muži
nejčastější výraz	“chápu tě” (6x)	“chápu” (2x)

Tabulka 19 – Vyjádření emoce úzkosti

úzkost	ženy	muži
nejčastější výraz	“mám strach” (3x)	“nevím” (5x)

Tabulka 20 – Vyjádření emoce studu

stud	ženy	muži
nejčastější výraz	“styším se” (5x)	“omlouvám se” (3x),

Interpretace výsledků:

Jak napovídá tabulka č. 10, téměř všechny emoční kategorie, jsou, z pohledu aktivní slovní zásoby, bližší ženám. Jediná kategorie, kde jsou četností muži a ženy vyrovnání, je emoce lítost (mají shodně po 18 vyjádřeních). Překvapivě největší rozdíl v počtu uvedených pojmů je u emocí „radost“ a „smutek“, přestože jsou tyto opositní emoce blízké jak ženám, tak mužům. Ženy uvádí o 13 pojmů více u radosti a 7 pojmů v případě smutku. Dalším zajímavým zjištěním je to, že muži ve velkém množství napříč emocemi (vyjma lítosti) uvádějí řadu nepublikovatelných pojmů – vulgarismů. Čímž se významně liší od žen. Ty vulgarismy užívají sporadicky. Možná se toto zjištění dá vysvětlit tím, že ženy se neodvážejí do výzkumného šetření tato slova uvádět, nicméně to neznamená, že je nemohou v reálném životě užívat. V případě emoce strachu se potvrzují genderové stereotypy, když muži uvádí pouze 17 pojmů, resp. výrazů. Tato emoce je tak bytostně lidská, že ji určitě zažívají i muži. Přesto se, z pochopitelných důvodů, v těchto situacích nevyjadřují. Totéž platí pro emoci úzkosti, kdy muži jako nejčastější výraz uvedli slovo „nevím“.

6 Shrnutí výsledků

Před zahájením výzkumného šetření jsem vycházela z hlavní teze, že ženy a muži se ve verbálním vyjadřování emocí liší. Z výzkumu mezi respondenty a následné analýzy vyplynulo, že moje hypotézy byly převážně správné.

H1. Verbální vyjadřování emocí u mužů a žen se liší: ženy vyjadřují a komunikují emoce více než muži.

Získaná data podporují tuto hypotézu.

H2. Ženy a muži se liší ve volbě slov pro vyjádření emocí, tedy pro stejné emoce užívají, na základě genderu, rozdílná slova.

Získaná data podporují tuto hypotézu.

H3. Ženy a muži si pod emocemi vybaví podobné výrazy.

Získaná data podporují tuto hypotézu.

H4. Rozlišují se emoce negativní a pozitivní – negativní jsou obvykle přisuzovány mužům, pozitivní ženám.

Získaná data nepodporují tuto hypotézu.

H5. Ženy uvedou kvantitativně více pojmů pro emoce a rozvinou je.

Získaná data podporují tuto hypotézu .

H6. Muži uvedou kvantitativně méně pojmů pro emoce a pouze heslovitě.

Získaná data podporují tuto hypotézu.

Závěr

Záměrem diplomové práce byla teoreticko-empirická analýza vzájemných vztahů jazyka a emocí, se zvláštní pozorností na užití českého jazyka pro vyjádření základních emocí, a to s přihlédnutím k genderové problematice. Teoretická východiska práce tvořily relevantní poznatky psychologie, antropologie, jazykovědy a genderových studií. V empirické části byla uskutečněna výzkumná, dotazníková sonda za účelem zjištění lexikální sítě, vztahující se k základním emocím a rozdílu v jejich užívání muži a ženami.

Dotazník, který byl distribuován v elektronické podobě, oslovil celkem 40 respondentů, z nichž úspěšně dokončil 31 z nich. Zastoupení žen a mužů bylo optimální, muži tvořili 52% a ženy 48% respondentů. Dotazník byl respondenty hodnocen jako náročný, čemuž odpovídal i čas strávený jeho vyplňováním. Ten ze 75% činil 10–20 minut. Respondenti odpovídali na otázky otevřené i uzavřené. Jádrem šetření pak tvořily otázky zaměřené výhradně na způsob vyjadřování emocí a na lexikální síť pro emoce. Tyto otázky byly jednoznačně nejnáročnější, protože vyžadovali od respondentů přemýšlet a nejen bez myšlenkovitě odpovídat.

Výzkumných cílů bylo několik, primární se týkal potvrzení klíčových hypotéz, že ženy a muži se ve verbálním vyjadřování emocí liší. Konkrétně že ženy vyjadřují a komunikují emoce více než muži a že ženy budou schopny uvést více pojmů pro emoce než muži. Obě hypotézy byly podpořeny. Muži uvedli, že své emoce raději zpracovávají sami v sobě, než aby je verbálně sdělovali. Toto tvrzení podpořilo 47% mužů. Oproti tomu ženy upřednostňují niterní zpracování jen z 20%. Zajímavé jsou rovněž výsledky verbálního vyjadřování emocí na pracovišti, v rodině či s přáteli. I zde jednoznačně častěji komunikují ženy. Ženy rovněž vždy uvedli více výrazů pro emoce, než uvedli muži. V prvním případě to bylo 90 pojmů pro emoce, které je napadly jako první, oproti mužům, kteří uvedli jen 80 pojmů. Ve druhém případě pak ženy uvedly 221 pojmů pro předem určené základní emoce, kdežto muži uvedli pouze 179 pojmů. Šetření podpořilo také hypotézu, že se muži a

ženy budou lišit v pojmech, tedy že každý z nich uvede pro stejnou emoci jiný výraz. Zajímavý byl pojem „úzkost“, na který muži reagovali výrazem „nevím“. Překvapivé bylo také zjištění, že muži velmi často užívají pro vyjádření emocí vulgární výrazy. Ty byly zastoupeny téměř ve všech emocích. Respondenti podpořili také hypotézu, že muži komunikují emoce v heslech a ženy své výrazy rozvinou. Není to sice patrné z tabulky nejčastějších pojmů pro dané emoce, ale skutečně, ženy se oproti mužům více rozepisovaly. Nakonec bych ráda zmínila testovací otázky, které měly za cíl poodhalit možnou souvislost mezi způsobem vyjadřování a komunikování emocí v primární rodině v dětství a komunikací emocí respondentů v dospělosti. Výsledky, vzhledem k rozsahu dat, sice není vhodné generalizovat, navíc to ani nebylo cílem práce, ale mohly by posloužit pro případná další kauzální šetření. Respondenti, kteří uvedli, že se v rodině emoce nevyjadřovali a nekomunikovali nikdy a nebo téměř nikdy, měli sami problémy emoce pojmenovat a vyjádřit.

Cílům, které jsem si stanovila, se myslím, povedlo ve větší míře dostat. Přesto jsem si vědoma možných potenciálních úprav v případě, že bych v budoucnu v podobném šetření pokračovala. Například předposlední otázka, která zněla: „*Přiřadte k jednotlivým pojmům slova, která Vás bezprostředně napadnou*“ byla nadbytečná. Nepřinesla žádná relevantní data, pouze shluk všech možných asociací, které ani s daným pojmem prakticky nesouvisely a nedaly se vyhodnotit. Dále je určité prostor zaměřit se na kauzální vztahy mezi například dosaženým vzděláním, pracovním zařazením apod., kterému jsem se v této práci již nemohla věnovat. Přesto se domnívám, že například řídicí pozice z pohledu genderu – konkrétně pak hlavně z pohledu žen, může hrát v komunikaci emocí důležitou roli. Například ženy ve vedoucích pozicích se podle mého mínění stále ještě přizpůsobují jazyku mužů. Nicméně jsem přesvědčena, že do budoucna dojde i v tomto směru ke změně v souvislosti s emancipací žen, která podpoří postupné stírání genderových rozdílů. Závěrem bych ráda dodala, že si uvědomuji, že problematika emocí je velmi složitá a existuje řada faktorů, které mají na prožívání a způsob komunikace emocí vliv. Přesto se domnívám, že i tyto, co do rozsahu omezené výsledky, jsou relevantními daty pro případné další zkoumání této tematiky.

Seznam použitých pramenů a literatury

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filosofie*. 3. vyd., přeložil Karel ŠPRUNK. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-727-5.

CICHÁ, Martina a SOUKUP, Martin. *Integrální antropologie*. Praha: Triton, (vyjde 2014).

CVRČEK, Václav a kol. *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN: 978-80-246-1743-5.

ČECHOVÁ, Marie aj. *Čeština – řeč a jazyk*. 3. rozš. přeprac. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.

ČERMÁK, František. *Lexikon a sémantika*. Praha: Lidové noviny, 2010. ISBN: 978-80-7422-020-3.

ČERMÁKOVÁ, Marie a HAVELKOVÁ, Hana. Úvodem k monotematickému číslu „Gender v sociálních vědách a otázky feminizmu“. *Sociologický časopis*. 1995, 31, 1, 3-5.

DARWIN, Charles. *Výraz emocí u člověka a u zvířat*. Přeložili Josef KRÁL a Václav PŘÍHODA. Praha: ČSAV, 1964.

ECKERT, Penelope a McCONNELL-GINET, Sally. *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge Press, 2003. ISBN: 0 521 65283 9.

HEWSTONE, Miles a STROEBE, Wolfgang. *Sociální psychologie*. Přeložili Dagmar BREJLOVÁ a Pavla LE ROCH. Praha: Portál, 2006. ISBN: 80-7367-092-5.

HOFSTEDE, Geert, HOFSTEDE Gert J. a MINKOV, Michael. *Cultures and Organizations*. New York: Mc Graw-Hill, 2010. ISBN: 978-0-07-166418-9.

JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita – vývoj a úskalí*. Praha: Grada, 2008. ISBN: 978-80-247-2284-9.

JANOUSŤEK, Jaromír. *Verbální komunikace a lidská psychika*. Praha: Grada, 2007. ISBN: 978-80-247-1594-0.

KEDRON, Katerina. *Genderové aspekty ve slovanské frazeologii*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN: 978-80-246-2221-7.

LeDOUX, Joseph E. Emotion circuits in the brain. *Annual Review of Neuroscience*. 2000, Vol. 23:155–184.

MEI-RONG, Wang a CHING-YU HSIEH, Shelley. Gender differences in the Language for Emotions. *Asian Journal of Management and Humanity Sciences*. Vol. 2, 2007, Nos. 1-4, 89-97. Dostupné z: <http://210.60.31.132/ajmhs/vol%202/06.pdf>.

MILROYOVÁ, Lesley a GORDON, Matthew. *Sociolingvistika: Metody a interpretace*. Přeložil Jan CHROMÝ. Praha: Karolinum, 2012. ISBN: 978-80-246-2125-8.

NAKONEČNÝ, Milan. *Emoce*. Praha: Triton, 2012. ISBN: 978-80-7387-614-2.

OAKLEYOVÁ, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Přeložili Milena POLÁČKOVÁ a Martin POLÁČEK. Praha: Portál, 2000. ISBN: 80-7178-403-6

PONĚŠICKÝ, Jan. *Fenomén ženství a mužství*. 3. dopl. vyd. Praha: Triton, 2008. ISBN: 978-80-7387-106-2.

RENZETTI, Clarie M. a CURRAN Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. Přeložil Lukáš GJURIČ et al. Praha: Karolinum, 2003. ISBN: 80-246-0535-2.

SLAMĚNÍK, Ivan. *Emoce a interpersonální vztahy*. Praha: Grada, 2011. ISBN: 978-80-247-3311-1.

STERNBERG, Robert J. *Kognitivní psychologie*. 2. vyd., přeložil František KOUKOLÍK. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-638-4.

STOLLER, Robert J. *Sex and gender*. London: Kama Books. 1994. 2nd ed. ISBN: 178181130X.

NOLEN-HOEKSEMA aj. *Psychologie Atkinsonové a Hilgarda*. 3. přeprac. vyd. Přeložila Hana ANTONÍNOVÁ. Praha: Portál, 2012. ISBN: 978-80-262-0083-3.

VAINICK, Ene. Intracultural variation of semantic and episodic emotion knowledge in Estonian. *Trames*, 10(2), 2001, 169–189. Dostupné z: <http://kirj.ee/public/trames/trames-2006-2-5.pdf>

VALDROVÁ, Jana Decarli aj. *Abc feminizmu*. Brno: Nesehnutí, 2004. ISBN: 80-90-3228-3-2.

VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-998-4.

WATZLAWICK, Paul, BAVELASOVÁ Janet Beavin a JACKSON, Don D. *Pragmatika lidské komunikace*. Přeložili Barbora JANEČKOVÁ a Zbyněk VYBÍRAL. Brno: Newton Books, 2011. ISBN 978-80-87325-00-1.

WYROBKOVÁ, Adriana. *Reprezentace a hodnocení genderových kategorií*. Brno, 2007. Disertační práce. Masarykova universita, Fakulta sociálních studií, Katedra psychologie. Školitel: Petr Macek. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/12764/fss_d/

ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1752-9.

Přílohy

Příloha č. 1 - dotazník

Dobrý den,
jmenuji se Barbora Maroušková a jsem studentkou Vysoké školy psychosociálních studií v Praze. Dovoluji si Vás požádat o vyplnění tohoto dotazníku, který bude sloužit jako podklad pro moji diplomovou práci na téma JAZYK, GENDER, EMOCE. Tento dotazník je zcela anonymní a veškeré zjištěné údaje budou použity pouze pro tyto účely.

Předem děkuji za spolupráci.

Instrukce pro vyplnění dotazníku:

- *U každé otázky vyberte a zakroužkujte vždy jen jednu odpověď, pokud není uvedeno jinak.*
- *Pokud vyberete odpověď „jiné“, doplňte Vaši konkrétní variantu odpovědi.*
- *U otázek s volnou tvorbou odpovědi vypište, co Vás k dané otázce napadne.*
- *Vyplňte, prosím, všechny otázky, jinak nemohu dotazník pro svou práci použít.*
- *Na konci dotazníku je místo pro Váš volný komentář. Zde, prosím, napište vše, co*
- *Vám v dotazníku chybělo, a co považujete za důležité.*

1. Pohlaví:

- Muž
- Žena

2. Věk:

3. Nejvyšší dosažené vzdělání:

- základní
- středoškolské
- vysokoškolské

4. Pracovní pozice:

- řídící
- výkonná (neřídící)
- student
- ani jedno z uvedených
-

5. Uved'te 5 - 10 emocí, které vás napadnou.

(prosím, uveďte ty, které vás napadnou, pak se k otázce nevracejte)

.....
.....
.....
.....

6. Existují podle Vás emoce typické pro ženy?

- Ano
- Ne

Pokud ano, prosím vypište typicky mužské emoce a typicky ženské emoce:

.....

7. Existují podle Vás emoce typické pro muže?

- Ano
- Ne

Pokud ano, prosím vypište typicky mužské emoce a typicky ženské emoce:

.....

7. Jakým způsobem nejčastěji vyjadřujete svoje emoce?

- Obvykle o nich nemluvím, ale jsou na mně, aniž bych chtěl(a), vidět
- Obvykle o nich nemluvím, ale dám si záležet, aby na mně byly poznat
- Mluvím o nich a jsou na mně vidět
- Svoje emoce se snažím nedávat najevo a spíše je zpracovávám v sobě
- jiné (prosím uveďte): .....

.....

8. Existují pro Vás nějaké emoce, které obtížněji verbálně (slovně)

sdělujete? Pokud ano, prosím, vypište

jaké:.....

9. Které emoce považujete za pozitivní?

Prosím,

uveďte:.....

10. Které emoce považujete za negativní?

Prosím,

uveďte:.....

11. Jakým způsobem se u Vás v rodině vyjadřovali emoce?

- Verbálně i neverbálně
- Převážně verbálně
- Převážně neverbálně
- Domnívám se, že žádným způsobem

12. Jak často se u Vás v rodině vyjadřovali emoce?

- Často
- Občas
- Zřídka kdy
- Téměř nikdy

13. Jak se liší verbální vyjadřování Vašich emocí v závislosti na prostředí, ve kterém je sdělujete?

(vyberte 1 nebo více odpovědí)

- V pracovním kolektivu běžně vyjadřuji svoje emoce
- V pracovním kolektivu se spíše zdržuji vyjádření emocí
- V rodině běžně vyjadřuji svoje emoce
- V rodině se spíše zdržuji vyjádření emocí
- S přáteli běžně vyjadřuji svoje emoce
- S přáteli se spíše zdržuji vyjádření emocí

13. Prosím, vyjádřete svůj postoj k následujícím výrokům:

(Jednotlivé postoje škály vyjadřuje následující legenda:

- 1. Rozhodně souhlasím*
- 2. Souhlasím (do jisté míry)*
- 3. Jsem nerozhodný (nevím)*
- 4. Nesouhlasím (do jisté míry)*
- 5. Rozhodně nesouhlasím*

A. Ženy vyjadřují a komunikují emoce více než muži.

1.....2.....3.....4.....5

B. Ženy mají bohatší slovní zásobu (pro vyjádření emocí) než muži.

1.....2.....3.....4.....5

C. Ženy neumí verbálně popsat svoje emoce.

1.....2.....3.....4.....5

D. Muži neumí verbálně popsat svoje emoce.

1.....2.....3.....4.....5

15. Jsou podle Vás negativní emoce charakteristické spíše pro ženy či pro muže?

- pro ženy
  - pro muže
  - jiná odpověď (prosím uveďte): .....
- .....

16. Jsou podle Vás pozitivní emoce charakteristické spíše pro ženy či spíše pro muže?

- pro ženy
- pro muže
- jiná odpověď (prosím uveďte): .....

17. Prosím, vyjádřete svůj postoj k následujícím výrokům:

(Jednotlivé postoje škály vyjadřuje následující legenda:

1. Rozhodně souhlasím
2. Souhlasím (do jisté míry)
3. Jsem nerozhodný (nevím)
4. Nesouhlasím (do jisté míry)
5. Rozhodně nesouhlasím)

A. Můj partner/moje partnerka projevuje vůči mně emoce stejně, jako já k němu/ní.

1.....2.....3.....4.....5

B. Moji známí (muži) používají k vyjadřování pocitů stejné výrazy, jako já.

1.....2.....3.....4.....5

C. Moje známé (ženy) používají k vyjadřování pocitů stejné výrazy, jako já.

1.....2.....3.....4.....5

18. Přiřadte k jednotlivým pojmům slova, Vás bezprostředně napadnou.

- strach
- hněv
- radost
- smutek
- hnus
- lítost
- naděje
- empatie
- úzkost
- stud

19. Přiřaďte k jednotlivým pojmům slova, která obvykle říkáte nahlas, pokud prožíváte:

- strach
- hněv
- radost
- smutek
- hnus
- lítost
- naděje
- empatie
- úzkost
- stud

Došli jste na konec dotazníku. Prosím zkontrolujte, zda jste uvedli odpověď na všechny otázky. Děkuji Vám za čas strávený tímto dotazníkem.

Barbora Maroušková

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autora/ky: Barbora Maroušková

Studijní program: Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: Jazyk, gender, emoce: Genderové rozdíly v jazykovém vyjadřování základních emocí

Počet stran (bez příloh):81

Celkový počet stran příloh: 5

Počet titulů české literatury a pramenů: 14

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 16

Počet internetových odkazů: 3

Vedoucí práce: doc. PhDr. Martin Soukup, Ph.D.

Rok dokončení práce: 2014

**Posudek vedoucího/oponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: bc. Barbora Maroušková

Obor studia: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: Jazyk, gender a emoce: Genderové rozdíly v jazykovém vyjadřování základních emocí

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Martin Soukup, Ph.D.

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh):

Počet stránek příloh:

Počet titulů v seznamu literatury:

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Oborová přiléhavost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	1			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	1			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

		2		
--	--	---	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	1			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

		2		
--	--	---	--	--

Využití výzkumných empirických metod

		2		
--	--	---	--	--

Využití praktických zkušeností

X				
---	--	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	1			
--	---	--	--	--

Naplnění cílů práce

	1			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	1			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Návaznost kapitol a subkapitol

	1			
--	---	--	--	--

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

		2		
--	--	---	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

		2		
--	--	---	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

- 1) Zvolila by autorka s odstupem času jiné řešení empirické části práce?
- 2) V teoretické části práce se autorka zabývá studií od Lutzové a Whitea, v níž prezentují typologii pojetí emocí. Ke kterému výkladu emocí se autorka přiklání a proč?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Předmětem předložené diplomové práce je teoreticko-empirická analýza základních emocí se zvláštním zřetelem k rozdílům mezi pohlavími v jazykovém vyjadřování těchto emocí. Je na místě ocenit již samotnou volbu tématu, které v současnosti patří k dominantním ve vědách o společnosti a kultuře. Autorka jasně vymezila téma a podřídila mu strukturu práce a způsob řešení.

V teoretické části práce se autorka kompetentním způsobem vyrovnala se základním pojmy práce a jasně určila teoretická východiska, na nichž při řešení zvolené problematiky stavěla. V současnosti je k tomuto tématu k dispozici rozsáhlé množství výsledků výzkumů a bádání, autorka proto správně postupovala selektivně a nesnažila se na relativně malý prostor DP vměstnat vše, co se vztahuje k problematice emocí. Z výběru je evidentní, že se problematice solidně orientuje.

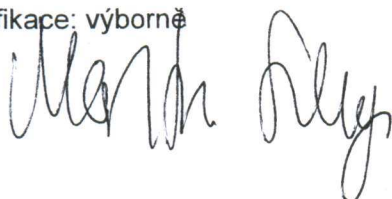
Zajímavým způsobem se autorka pokusila v empirické sondě řešit rozdíly mezi pohlavími při jazykovém vyjadřování základních emocí. Tento typ výzkumu může jednoznačně přinést zajímavé výsledky, vyžadoval by však nepochybně rozsáhlejší soubor dat.

Z prezentovaných dat a výzkumného postupu je zjevné, že autorka důkladně promýšlela vztah mezi teoretickou a empirickou částí práce s přihlédnutím k řešení zvoleného tématu. Práci lze vytnout především některé formální nedostatky (např. zbytečně rozsáhlý výčet klíčových slov) a drobné nedůslednosti při odkazování na zdroje (odkaz by se měl nacházet vždy za citací), jako celek však práce působí dobrým dojmem. Práce má logickou strukturu, text práce je zpracován čtivým a srozumitelným jazykem, autorka se dokáže obratně vyjadřovat. Bc. Maroušková prokázala schopnost pracovat s odbornými zdroji, na něž až na výjimky odkazuje v souladu s normou. Předložená diplomová práce splňuje kritéria kladená na tento typ závěrečných kvalifikačních prací.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: výborně

Datum, podpis:

**Posudek vedoucího/oponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: **Barbora Maroušková**

Obor studia: **Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii**

Název práce: **Jazyk, gender, emoce: Genderové rozdíly v jazykovém vyjadřování
základních emocí**

Vedoucí/oponent práce: **PhDr. Martin Kuška, Ph.D.**

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): **81**

Počet stránek příloh: **5**

Počet titulů v seznamu literatury: **30 (z toho 16 zahraničních)** + 3 internetové

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

		X		
--	--	---	--	--

Oborová příslušnost tématu

			X	
--	--	--	---	--

Originalita tématu a jeho zpracování

		X		
--	--	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	X			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	X			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	X			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

		X		
--	--	---	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	X			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

X				
---	--	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

X				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

	X			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	X			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Návaznost kapitol a subkapitol	☒	☐	☐	☐
Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi	☒	☐	☐	☐
Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)	☒	☐	☐	☐

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

- 1) Na s. 73 je uveden souhrn výsledků práce. Nebylo možné platnost ověřovaných hypotéz objasnit rešerší existujících publikací?
- 2) Pokud výzkumný soubor čítá 31 respondentů (M=15, Ž=16), proč součet počtu dotazovaných v tab. 2 (s. 56) je 32, v tab. 4 (s. 57) je 34 a soupis „top-of-mind“ emocí v tab. 5 (s. 59) obsahuje 30 a ne 31 odpovědí?
- 3) Jakožto oponent-muž se nemohu nezeptat na motivaci diplomantky-ženy ke zpracování diplomové práce zaměřené na genderovou problematiku.

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Předkládaná diplomová práce s názvem „Jazyk, gender, emoce: Genderové rozdíly v jazykovém vyjadřování základních emocí“ je - jak diplomantka uvádí již v abstraktu - vystavěna na základech psychologie, antropologie, jazykovědy a genderových studií. V této souvislosti u mě jakožto oponenta vyvstává jako tzv. „top of mind association“ již téměř tradiční námitka o vztahu takto koncipované diplomové práce k oboru sociální práce. Tento vztah by měl být totiž diplomantkou explicitně ožřejměn a nelze se domnívat, že by jej čtenář (ne tak oponent) odvozoval od tázání se po samotných základech a východiscích oboru sociální práce.

Nedokážu předjímat rozhodnutí ctěné komise po diplomantčině obhajobě, nicméně pro případ opakovaného setkání s touto prací na půdě PVŠPS v rámci studijního oboru Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii, bych vřele doporučoval doplnit minimálně kapitolu o využitelnosti výsledků výzkumného šetření v rámci oboru sociální práce, případně i kapitolu konkrétně reflektující problematiku genderově determinovaného vyjadřování emocí v oblasti sociální práce.

Práce je napsána kultivovaným jazykem, myšlenky jsou precizně formulované a např. hrubku na s. 74 "Ženy rovněž vždy uvedl*í*" bych považoval spíše za pouhý překlep, podobně, jako uvedení Nolen-Hoeksemové mimo abecední pořadí v seznamu literatury a bez -ová.

Diplomová práce Barbory Marouškové splňuje dle oponentova názoru požadavky na tento typ prací kladené.

Doporučení k obhajobě: doporučuji/~~nedoporučuji~~*

Navrhovaná klasifikace: dle výsledku obhajoby

Datum, podpis: 12. 9. 2014

* nehodící se, škrtněte